

FEHÉR CSABA

A DEMOKRÁCIA HULLÁMHOSSZÁN

Rádiósok felelőssége vonása a második világháború után

Jelen írásomban a második világháború lezárását követő politikai jellegű felelősségre vonás intézményrendszerének kialakulását, az általuk alkalmazott anyagi- és eljárásjogot a Rádiónál lefolytatott igazolási eljárások — pontosabban a Magyar Központi Híradó Rt.-nél működő 399/a. számú igazoló bizottság „rádiós ügyeinek” — példáján kívánom bemutatni.¹ Az új rendszer szempontjából jelentős média már korábban is a politikai vezetés ismert és elismert eszközeként funkcionált. A két világháború közötti korszak tömegtájékoztatása gyakorlatilag állami felügyelet alatt működött.² A Magyar Távirati Iroda vállalkozási formában működő hírügynökségként a kormány félhivatalos fóruma volt. A Telefonhírmondó Rt. megvásárlásával 1925-ben annak műszaki hátteréből fejlesztette ki a Magyar Telefonhírmondó és Rádió Rt.-t.

Az MTI és a Rádió tényleges irányítását a Miniszterelnökség mellett külpolitikai vonalon a Külügyminisztériumból, belpolitikai szempontból a Nemzetvédelmi Propagandaminisztériumból látták el az 1940-es években.³ A világháború alatt a Rádió igyekezett a szélsőségektől mentes műsorpolitikát folytatni. Náray Antal lemondását követően, Kolosváry-Borcsa Mihály színre lépésével azonban az éter a

1 Itt mondom köszönetet Sipos Andrásnak a tanulmány megírásához nyújtott szakmai segítségért, illetve Kövics Ágnesnek az olvasószekesztői téren adott tanácsaiért.

2 A kormánypárti sajtóirányítás szálai a Miniszterelnökség Hivatalában futottak össze. Egyes osztályainak megszűnésével azok feladatait 1941 végétől a Nemzetvédelmi Propagandaminisztérium és a Külügyminisztérium Sajtóosztálya vette át. A Miniszterelnökség Hivatalán kívül a másik tájékoztatáspolitikát befolyásoló államigazgatási szerv, a Külügyminisztérium Sajtóosztálya már 1918-ban felállt, majd 1940-től neve megváltozott Sajtó és Kulturális Osztállyá. 1940-ben összeolvasztották a sajtó és a kultúra ügyeivel foglalkozó két osztályt. A Külügyminisztériumban 1919-től a későbbi Kulturális Osztállyal megegyező feladatokat ellátva működött egy másik egység is, a Politikai Hírszolgálat. Lásd: A Miniszterelnökség Levéltára: Levéltári Leltár. Összeállította: Szücs László. Bp., 1958. 12, 14–15. p.; A Külügyminisztérium Levéltára. Levéltári Leltár. 201., 255. p.

3 *Fehér Csaba: A Magyar Rádió története (1942–1944)*. In: Fons VI. (1999) 3. 337–370. (A továbbiakban: *Fehér*, 1999.)

nyílt szélsőjobboldali, nyilas propaganda szócsövévé vált. Ez a fajta elkötelezettség jellemezte hangvételét a háború befejezéséig.

A Vörös Hadsereg csapatai 1945. január 16-án délután két óra tájban léptek be a Sándor utcai épület udvarára. Iszonyú pusztítás képei fogadták őket. A kár több mint egy millió aranypengő. Ortutay Gyula vezetésével január 18-án elkezdődött a romeltakarítás,⁴ január 27-én pedig Ortutay a Budapesti Nemzeti Bizottságtól (BNB) hivatalos megbízást is kapott a Rádió, illetve a többi MTI-s társvállalat vezetésére.⁵ Február 5-én beindult az adminisztrációs gépezet, és március 17-én Ortutay Barsi Ödönnel Debrecenbe utazott, ahol megállapodás született az Ideiglenes Kormány és Puskin szovjet nagykövet között a rádióadások újraindítása tárgyában. Május 1-jén délben szólalt meg újra a rádió, egyelőre csak hét utcai hangszórón keresztül. Június 1-jén pedig megalakult a Magyar Központi Híradó Rt. (MKH Rt.), amelynek részvényesei a Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt, a Független Kisgazdapárt, a Nemzeti Parasztpárt és a Szakszervezetek Országos Szövetsége voltak. Elnöke Ortutay Gyula, helyettes ügyvezető alelnök Barcs Sándor,⁶ a vezérigazgató⁷ Kelen Péter Pál lett.⁸

Ortutay néprajztudós, 1942-től egyetemi magántanár, tanított az Eötvös kollégiumban. 1935-től dolgozott a Rádiónál, népzenei felvételsorozatokot készített. Szegeden a baloldali fiatalok vezetője, a '30-as évektől kapcsolatokkal rendelkezett az illegalitásban működő kommunisták felé, 1939-től Bajcsy-Zsilinszky környezetéhez tartozott. 1942-től az FKGP tagja. Részt vett az ellenállási mozgalomban.⁹ A BNB-től nyert megbízását követően érintkezésbe lépett Havel Béla MTI-alelnökkel, aki a régi tulajdonosok nevében jóváhagyását adta arra, hogy amíg a jogi helyzet nem rendeződik, ő intézze a konszern ügyeit. Február 19-én kelt levelében megkereste Dálnoki Miklós Béla miniszterelnököt a rádióadások megin-

4 A Rádió Sándor utcai kapujára január 21-én egy cédulát tűztek: „Rádiósok, akik éltek, szeretettel várunk benneteket a lifttel szembeni óvóhelyen. Ortutay Gyula.” *Lévai Béla: A rádió és a televízió krónikája. 1945–1978. Bp., 1980. 11. p.*

5 Már 20-án pár soros orosz nyelvű levélben kapott megbízást. A hivatalos megbízást 25-én kapta. Magyar Rádió, III. évf. (1947) 3. sz. (1947. január 17.) 2. p.

6 Bajcsy-Zsilinszky köréhez tartozott, korábban MTI-s, az FKGP tagja.

7 A Durium – Pátia lemezgyár és nagykereskedelmi vállalat tulajdonosa.

8 Magyar Központi Híradó évkönyve. 1945–1947. Bp., é. n. 7–8. p.

9 *Vida István: A demokratikus Magyar Rádió megteremtése és a Magyar Központi Híradó Rt. megalakulása (1945). In: Tanulmányok a Magyar Rádió történetéből. Szerk.: Frank Tibor. Bp., 1975. 241–242. p. (A továbbiakban: Vida, 1975.)*

dítása érdekében. Március 3-án utazott Debrecenbe, és március 17-én vehette át a szovjet megbízólevelet.¹⁰

MTI és társvállalatai „fasiszta vállalatnak” minősültek a fegyverszüneti egyezmény értelmében, amelyet fel kellett számolni. Ortutay kezdetben támogatta az államosítás gondolatát, majd utóbb, tartva a „jobboldali” kormánybefolyástól (hiszen valójában baloldali ember volt az FKGK-on belül), ellene fordult. A tulajdonosoktól való elkobzást javasolta, de az államtól független részvénytársaság formában a pártok tulajdonába vételét és működtetését tervezte. Havel a tulajdonosok nevében felajánlotta a kormánynak a konszern politikai hírközléssel foglalkozó részlegeit, a tulajdonjog fenntartásával, míg a kereskedelmi tevékenységet maguk kívánták folytatni. A politikusok Ortutay javaslatát fogadták el. Ekkor Havel elbocsátotta az alkalmazottakat, felmondták a korábbi koncessziókat (állami hírközlési, külföldi stb.), de az eszközök tekintetében tulajdonjogukat fenntartották. Az MKH Rt.-nek a régi tulajdonosoktól bérelnie kellett volna a működéséhez szükséges eszközöket. A helyzetet a baloldali előretöréssel összefüggő kormányátalakítás oldotta meg. A Minisztertanács augusztus 16-án elhatározta az MTI-konszern vagyontárgyainak elkobzását, ezzel azok az állam tulajdonába kerültek, amely használatra átengedte az MKH Rt. részére.¹¹ A közjogi harc eredménye az lett, hogy a Rádió egyedülállóan szabad kezet kapott, és ez az állapot élt 1947-ig. A pártok közös tulajdonába került, de a szociáldemokraták az MTI-re koncentráltak, a kommunisták ekkor még nem fordítottak figyelmet a Rádióra, a kisgazdák pedig Ortutay személyében kezükben tudták az általános irányítást.¹²

Az igazoló bizottságok

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és a kormány megalakulásukat követően igyekeztek megfelelni a nemzetközi elvárásoknak, és a háborús bűnösök felelősségre vonása érdekében jogszabályokat alkottak az igazolásról és a népbíráskodásról. Nemcsak külső kényszer hatására cselekedtek, hanem az ország sokat szenvedett lakossága részéről is megfogalmazódott az igény arra, hogy megtalálják, illetve elítéljék azokat, akik felösök a katasztrófáért. A politikai cél, amelyet a kormány megfogalmazott, a társadalom, a gazdaság, a közélet megtisztítása volt azoktól a személyektől, akik 1939. szeptember 1-jét követően a magyar nép érdekeit sértő magatartást ta-

¹⁰ *Vida*, 1975. 243–244. p.

¹¹ *Vida*, 1975. 254–265. p.

¹² *Schöpflin Gyula*: Szélkiáltó. (Visszaemlékezés). Bp., 1991. 193. p.

núsítottak. Az igazolásra vonatkozó rendeletek a gazdasági- és közszféra széles körére terjedtek ki.

Az igazoló bizottságok politikai testületek voltak, amelyekben jó esetben több jogi képesítésű személy is részt vett (egy volt kötelező). A munkaadótól behívott tag biztosította a közvetlen helyismeretet, és általában ismerte a vizsgált személyt is. A testület a koalíciós viszonyoknak megfelelően demokratikusan állt össze, és mivel laikus személyek is részt vettek benne, az esküdtbíróságokkal is rokonítható. A laikus bizottságra nagy feladat hárult, hiszen politikai érzékükre, emberségükre, esetleges korábbi tapasztalataikra, ismereteikre voltak hagyatva, amikor a bűnös-ség mértékének megfelelő büntetési fokozatot meg kellett állapítaniuk, illetve a népbírósághoz utalták az eljárás alá vont személy ügyét.

Országsszerte nehezen indult az igazolási eljárások folyamata a közlekedési nehézségek, a pártok szervezetlensége, illetve a még zajló hadműveletek miatt. A fővárosban a Budapesti Nemzeti Bizottság vállalta fel az igazolások lebonyolításának feladatát, mely testület kezdetben itt tulajdonképpen az állami főhatalmat, az Ideiglenes Kormány funkcióit is gyakorolta. Az ötös bizottság¹³ 1945. február 16-i ülésén XI/9/1945. számú határozatában az igazoló bizottságok felállítása és ellenőrzése végett négytagú bizottságot állított fel Kossa István, Bechtler Péter, dr. Némethy Jenő és Farkas Ferenc részvételével,¹⁴ továbbá a szervezés és az adminisztráció feladatainak ellátásra létrehozták az Igazoló Bizottságok Titkárságát.

Az első igazolási rendelet csak a közalkalmazottakra vonatkozott. A BNB 1945. március 28-i ülésén hozott XXIV/3/1945. számú határozatával kimondta, hogy azt a magánvállalatokra is ki kell terjeszteni. A 766/1945. M. E. számú rendelet utólag felhatalmazta a BNB-t a magánvállalatok alkalmazottainak igazolására.¹⁵ Az igazoló eljárásoknak a magánalkalmazottakra való kiterjesztése különösen indokoltá vált, mivel a vállalatoknál jogszabályi háttér nélkül működő igazoló bizottságokat a pesti szlengben „helycsináló bizottságnak” nevezték. Nem is alaptalanul, ugyanis több esetben kiderült, hogy az igazolás lefolytatását követően a bizottság tagjai az elküldött vezetők megüresedett pozícióját foglalták el. A BNB ezért megsürgette a várt jogszabály kibocsátását, de addig is a közalkalmazottakra kiadott rendelet alkalmazását írta elő.¹⁶

13 Tildy Zoltán FKFP, Vas Zoltán MKP, Farkas Ferenc NPP, Bechtler Péter SZDP, Kossa István OSZT.

14 *Schönwald Pál*: Igazoló eljárások 1945–1949. Kézirat, én. Budapest Főváros Levéltára (= BFL) 25–27. p. (a továbbiakban *Schönwald*)

15 *Schönwald*, 31–35. p. és Források Budapest múltjából IV. kötet. Források Budapest történetéhez. 1945–1950. Szerk.: Gáspár Ferenc. Bp., 1973. 74–75. p. (A továbbiakban: FBM IV.)

16 BNB 1945. június 5-i és 13-i ülése, XXX/7/1945. számú BNB határozat.

Az igazságügyi miniszter 1945. április 23-án terjesztette elő a rendelet tervezetét, amely július 1-jén jelent meg. Csak a tisztviselői munkakörben foglalkoztatottakra vonatkozott, továbbá a szolgálati hely elhagyását enyhébben ítélte meg, mint a közalkalmazottak esetében, akiknél a Szálasi-rendszer melletti politikai állásfoglalásként értelmezte. További eltérés volt, hogy az igazolás lefolytatását nem tette az alkalmazás feltételévé, mivel az a termelő tevékenységet akadályozná. A szolgálati helyen azonnal nem jelentkező magánalkalmazott illetményét nem veszítette el, illetve 3 nap helyett 15 napot biztosítottak számára, hogy igazoló nyilatkozatát előterjessze.

Az első igazoló bizottságokat 1945 márciusának közepe táján alakították a közhivatalokban, ipartestületekben, illetve a gyárakban, bankokban és részvénytársaságoknál.¹⁷ A hivatalos bizottságok megalakítása azonban nem járt nehézségek nélkül, ugyanis a pártok nem kellő gyorsasággal jelölték ki megbízottaikat a feladatra. Sok helyen, így a Rádióban is, öntevékeny bizottságokat alakítottak, gyakorlatilag előigazolást folytattak le még február folyamán. A pártok jelöltjei gyakran lemondtak, vagy egyáltalán nem jelentek meg a tárgyalásokon,¹⁸ ami a rádiós ügyek elemzéséből is látható (II. táblázat). Előfordult, hogy a Titkárság a bizottság működésének felfüggesztésére kényszerült, mivel annak elnöke hatalmával visszaélt.¹⁹

Az Igazoló Bizottságok Titkárságának 1945 májusában kelt jelentése szerint addig 387 bizottság megalakítását kezdeményezték. A főváros alkalmazottainak igazolását 26 bizottság végezte. A tárgyalt 4041 ügyből 1151 igazolás, 244 fegyelmi büntetés, 94 állásvesztés, 105 kényszernyugdíjazás, 103 népbíróságra utalás született, 2323 esetben pedig még folyamatban volt az eljárás. A magánvállalatok közül 24 adta le jelentését, melynek mérlege a következőképp alakult: 830 főből 697-et igazoltak, 76-ot nem, 57 esetben pedig halasztották a tárgyalást.

A BNB az igazságügyminiszternek küldött jelentésében megállapította, hogy július 20-ig a fővárosban hozzávetőlegesen 100 ezer személy ügyében folyt eljárás 155 közhivatali, 148 ipartestületi és 497 magánvállalati igazoló bizottságban. A fegyelmi jellegű büntetések alkalmazásának aránya 20%-os volt, ebből megköze-

17 A BNB az újságírók igazolására már február 2-án bizottságot szervezett. V/6/1945. BNB. A Budapesti Nemzeti Bizottság jegyzőkönyvei. 1945–1946. Szerk.: Gáspár Ferenc–Halasi László. Bevezető: Kállai Gyula. Bp. 1975. (A továbbiakban: BNB jegyzőkönyvei) 25. p.

18 *Schönwald*, 128. p; BFL XVII. 996. 385/b. számú igazoló bizottság iratai.

19 BFL XVII. 955. (= Budapesti 517/b. számú igazoló bizottság iratai.)

lítőleg ötezren fellebbeztek (25%). A vidéki bizottságok működéséről nem rendelkeztek adatokkal. A fellebbezések túlnyomó részének helyt adott a népbíróság.²⁰

A Titkárság körleveleivel próbálta a bizottságok működését egyöntetűvé tenni. 1945 júliusában kiadott 9. számú körlevele súlyos politikai következményekkel járt, megkérdőjelezve a demokratikus államrend kiépülésének folyamatát. Arra szólították fel a bizottságok elnökeit ugyanis, hogy az általuk feddésre, vagy annál súlyosabb büntetésre ítélték személyi adatait, lakcímét küldjék meg a Politikai Rendészeti Nyilvántartó Hivatalnak (Andrássy út 60.), a határozat indoklásával egyetemben. A körlevél a BM 135.921/1945. és az IM X. 4374/1945. számú leirataira hivatkozott. Az ősz folyamán küldött 13. számú körlevél az illetékes kerületi előjáróságokhoz kérte az adatok továbbítását, aminek a választói névjegyzékek összeállítása tekintetében volt jelentősége, ha a határozat a közügyektől való eltiltást mondott ki. Egyes elnökök azonban elszabotálták az utasításokat, és még a Titkárság számára sem küldték el statisztikai jellegű jelentéseiket. Az IM Népbírósi Osztálya 1946 februárjában le is szögezte, hogy a Titkárság a bizottságok felett felügyeleti jogkörrel nem rendelkezik.²¹

Az őszi választásokat követően a kisgazdák előretörésével a baloldali pártok is szorosabbra zárták soraikat. Tavasszal a Nemzetgyűlés ülésein folyamatosan támadták az igazolási eljárást, mivel az nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, ugyanis a „reakciós elemek” továbbra is pozícióban maradtak. A Baloldali Blokk már nem kívánt az igazoló bizottságokra támaszkodni a közigazgatás megtisztításának terén, hanem az államháztartás egyensúlyának helyreállítására hivatkozva jogszabályi úton kívánta csökkenteni a tisztviselők létszámát. A május 19-én kiadott 5000/1946. M. E. számú rendelet, ismertebb nevén a B-lista rendelet előírta a közalkalmazottakkal szemben folyamatban lévő igazoló eljárások (a fellebbezési ügyeket is ide értve) szüneteltetését, majd a B-listás eljárás befejezésével megszüntetését, továbbá a kihirdetést követően a közalkalmazottal szemben új eljárást

20 *Schönwald*, 157–158. p.; A polgármester 1946. február 5-én a belügyminiszterhez intézett jelentésében az alábbi adatokat közölte a fővárosi alkalmazottak igazolásáról: 44.675-ből 42.136 jogerős határozat született. Utóbbiból 37.351 igazolás, 1887 feddés, 338 áthelyezés, 1.111 előléptetésből kizárás, 341 vezetésre alkalmatlan, 264 nyugdíjazás, 828 állásvesztés, 63 népiügyszétséghez áttétel. A marasztaltak aránya 11%-on felüli, de állásvesztésre csak nem egészen 2%-ot ítélték. FBM IV. 229. p. Az IBT április 5-én kelt kimutatása szerint 46.541 jogerős határozat született. Ebből 41.060 igazolás, 1.997 feddés, 359 áthelyezés, 1.201 előléptetésből kizárás, 423 vezetésre alkalmatlan, 326 nyugdíjazás, 1.084 állásvesztés, 111 népiügyszégségi áttétel. A marasztaltak száma megközelíti a 12%-t, az állásvesztésre ítélték számaránya 2,3%. BFL XVII. 955. Budapesti 517/b. számú igazoló bizottság iratai.

21 Népbírósi Közlöny II. évf. 8. szám.

már nem lehetett kezdeményezni. A hivatalos megfogalmazás szerint azokat kellett elsősorban elbocsátani, „akiknek a hivatali működése az ország demokratikus szellemű újjáalakítását tevőlegesen nem szolgálja”. A elbocsátásra a közvetlen hivatali vezető tett javaslatot, majd háromtagú bizottságok, illetve az érdekképviseleti szervek is véleményezték. Az igazoló eljárás során feddésre, vagy annál súlyosabb büntetésre ítélt alkalmazottak nem tarthatták meg állásukat. A B-listázás elfogható lenne mintegy az igazolási eljárások korrekciójának, ha eltekintենék a politikai helyzet formálódásától, ami egyértelművé teszi, hogy a baloldali pártok térnyerését szolgálta, összehangolt akciójuk eredményeképpen. A Szakszervezeti Tanács felmérése alapján 1946 októberéig hozzávetőlegesen 60 ezer embert bocsátottak el munkahelyéről. Utólagosan korrigálta a túlkapasokat a július 30-án kibocsátott 9050/1946. M. E. számú rendelet, amely lehetővé tette az elbocsátottak visszavételét. A fővárostól elbocsátott 4233-ból 831 alkalmazottat visszavettek.²²

Az IM 1946. augusztus 9-ére újabb pártközi értekezletet hívott össze, amelyen elfogadták azt az elvi álláspontot, hogy augusztus 15-ei hatállyal megszüntetik az igazoló bizottságok működését. A főváros területén a BNB, országos hatáskörrel az ONB által felállított állandó igazoló bizottságok járnak el a még folyamatban lévő és az esetlegesen ezt követően indult ügyekben. Az ONB tevékenységének jogi háttérét az IM nem teremtette meg, viszont a BNB az egységes irányítás érdekében létrehozta 1946. augusztus 12-én az Igazoló Bizottságok Központi Titkárságát (IBKT), amelynek vezetésére dr. Szegő Béla kapott megbízást.²³ A BNB 27. számú körlevele az összes igazoló bizottság működését azonnali hatállyal megszüntette, és a még folyamatban lévő eljárásokat 18 újonnan felállítandó bizottság hatáskörébe utalta. A Minisztertanács 1947. március 27-én végül felfüggesztette az igazoló bizottságok működését. Eddig az időpontig az IBKT bizottságai a fővárosban 23.556 ügyet iktattak, és ebből 11.183-at intéztek el, tehát 47.5%-át.²⁴ A kormány végül 1947. augusztus 13-án hatályba léptette 10.000/1947. számú rendeletét, amely az igazoló bizottságokat végre az IM felügyelete alá helyezte. Az újjáalakult igazoló bizottságokra a hátralékban maradt 16 ezer ügy feldolgozása hárult.²⁵ Az igazoló eljárások befejezéséről rendelkezett a 11.200/1948. számú Korm. rendelet, miszerint a bizottságok működését 1948. október 31-ével megszüntetik.

22 FBM IV. 250. p.

23 Schönwald, 186. p.

24 Az IM és a PM tárcaközi bizottságának jelentése. Schönwald, 200. és 203. p.

25 Dr. Böszörményi – Nagy Emil – Dr. Horváth Károly: Az igazoló eljárás új szabályai. Bp. 1947. 10. p. (A továbbiakban: Böszörményi – Nagy – Horváth, 1947.)

Zinner Tibor a budapesti igazolások kapcsán megállapítja, hogy 131 ezernél több esetben került sor határozathozatalra, de véleménye szerint ennek többszöröse ami nem került statisztikai feldolgozásra a Titkárságon. A feldolgozott anyagból 52.116 fő esetében részletes adatok is rendelkezésre állnak. Ezek szerint 88.5%-ot (46.147 fő) igazoltak, 2.49%-ot (1301 fő) állásvesztéssel sújtottak, 326 főt nyugdíjaztak, 95 főtől megvonták az iparendélyt, 111 esetben Népügyészségre tették át az ügyet, eredeti foglalkozásából 1833 főt mozdítottak el.²⁶ Tehát az igazolási eljárásban valamilyen formában büntetéssel sújtottak aránya 11.5%.

Az igazolások eljárásjoga és szankciórendszere

Az igazolás tárgyában megjelent első, tulajdonképpeni alaprendelet a 15/1945. M. E. számú volt²⁷, amelyet a 16. és 17. számú kiegészített. A rádiós igazolások során viszont már az 1080/1945. M. E. számú rendeletre hivatkoztak,²⁸ és ez tekinthető a kiforrott változatnak, mivel a későbbiekben megalkotott szakterületi és más jogszabályok is ehhez képest írtak elő módosításokat. Az 1080/1945. M. E. számú rendeletet a 4100/1945. M. E. számú rendelet a magánalkalmazottak igazolásáról (1945. június 27.), illetve a 4080/1945. M. E. számú rendelet a fellebbezési eljárásról (1945. június 27.) némiképp módosította, valamint a 3300/1945. M. E. számú rendelet kifejezetten a szolgálati helyükről eltávozott közalkalmazottak igazolásáról rendelkezett (1945. június 8.). Megjegyzem, hogy az igazolási eljárásokkal kapcsolatos rendeletalkotási hullám végigsöpört a politikától érintett, a hatalomgyakorlás szempontjából fontos, kiemelten kezelt szakterületeken, foglalkozásokon is.²⁹

26 Zinner Tibor: Háborús bűnösök perci. Internálások, kitelepítések és igazolási eljárások 1945–1949. In: Történelmi Szemle. 1985. I. szám. 132. p.

27 A rendeletet kiegészítették a 77/1945. M. E. sz. rendelettel, amelyben bevezették a feltételes igazolás fogalmát és a halaszthatatlan szolgálati érdekből történő igazolás lehetőségét is. Előbbi esetében a korábban más területen tevékenykedő közalkalmazott számára a szakminiszter jelölt ki bizottságot, amely ha nem tudott elegendő bizonyítékot beszerezni, de az illető ellen nem volt kifogása, igazolhatta. Utóbbinál elfogadták az érintett személy nyilatkozatát és a későbbi bizottsági, népbírói ülésre bízták a végső döntést.

28 Kihirdetése és hatályba lépése 1945. április 19-én történt, a 15/1945. M. E. számú rendelet hatályon kívül helyezésével. Figyelembe vette a korábbi gyakorlati tapasztalatokat és orvosolta a jogszabályi hiányosságokat.

29 Az 1410/1945. M. E. számú rendelet az ügyvédek (jelöltek) és közjegyzők (helyettesek, jelöltek) igazolásáról, az 1146/1945. M. E. számú rendelet a szabadpályán működő értelmiségi foglalkozásúak és hatósági jogosítvánnyal rendelkezők igazolásáról (3140/1945. M. E. számú

A fentiekben említett jogszabálytenger eljárásjogi részleteit nem kívánván az olvasóra zúdítani, az alábbiakban megkísérlem röviden összefoglalni és ismertetni a rádiósok igazolása esetében folytatott joggyakorlatot.

A rendelet az eljárás alapvető céljaként annak megállapítását fogalmazta meg, hogy 1939. szeptember 1-jét követően az alkalmazott³⁰ magatartása sértette-e a magyar nép érdekeit.³¹ Az alaprendelet hatálya kiterjedt mindazokra az állami vagy önkormányzati szolgálatban álló alkalmazottra, akik tényleges szolgálatban álltak, vagy visszarendelték a nyugállományból.³² Azonnal jelentkezniük kellett

rendelet kiegészítette és módosította), a 2480/1945. M. E. számú rendelet a honvédség tagjainak, valamint a honvédelmi igazgatás körében szolgálatot teljesítő polgári alkalmazottak igazolása tárgyában (24.300/1945. Eln. Ig. biz. H. M. számú rendelet a végrehajtásról), a 6300/1945. M. E. számú rendelet a vármegyei, községi, városi alkalmazottak igazolásáról, a 6890/1945. M. E. számú rendelet a szabadalmi ügyvivők igazolásáról rendelkezett. Az igazolások érintették az egyetemi tanárokat és az egyetemi hallgatókat is, valamint a megszüntetett csendőrség (1690/1945. M. E. számú rendelet) újbóli közszolgálatot vállaló tagjait, továbbá a gyógyszerészeket. Az utóbb felsorolt rendeletek alapját a közalkalmazottakról szóló rendelet alkotta, és csak az adott szakmai területre vonatkozó néhány törvényi szakaszban rögzítették az eltéréseket.

30 Igazoló eljárás alá kellett vonni minden olyan magánalkalmazottat, akit a munkaadó vállalatában (üzemében) tisztviselői munkakörben foglalkoztattak. Ahol az alaprendelet közalkalmazottat említett, ott magánalkalmazottat, ahol közhivatalt (közüzemet), ott vállalatot (üzemet) kellett érteni.

31 A nép érdekeinek megsértése akkor volt megállapítandó, ha az illető nyilas, vagy más fasiszta jellegű párt, mozgalom tagja volt (Volksbund, Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetség stb.); támogatta célkitűzéseit, működését helyeselte; a háborúba belépés, részvétel, ill. a tengelyhatalmak mellett és a szövetségesek ellen propagandát fejtett ki; a lakosság egy részének érdekeit sértő, a magyar alkotmány szellemével ellentétes jogszabályok meghozatalát előmozdította tetteivel, szavaival, magatartásával; csek végrehajtásában olyan módon vett részt, hogy súlyosbította azt, illetve gyűlöletre izgatott. Ellenben ha a német megszállás alatt, illetve a Szálasi-érában a kényszerítő körülmények hatására tett esküt és maradt szolgálati helyén, valamint félelemből, aggodalomból menekült el a szovjetek bevonulásakor, az nem lehetett alapja az igazolás megtagadásának.

32 Közalkalmazottnak tekintették az állam, a törvényhatóság, város vagy község közigazgatási, igazságszolgáltatási, közoktatási vagy gazdálkodási feladatait ellátó személyt, továbbá állami, törvényhatósági, városi vagy községi intézetekben, közintézményekben, vagy üzemekben hivatalból, szolgálatból, különleges megbízatásból működő személyt, továbbá a felekezeti iskolák, hivatalok és intézmények alkalmazottait. A körbe tartoztak az állami támogatást élvező ipari és kereskedelmi vállalatok, társadalmi szervezetek, közjóléti szövetkezetek tisztviselői és egyéb fontos munkakört betöltött alkalmazottak. Természetesen az Ideiglenes Nemzetgyűlés és a Kormány tagjai, államtitkárai, a vezérkari főnök és az újonnan kinevezett főispánok mentesültek az eljárás alól. Soron kívül igazolandók voltak a vezető állást betöltő közalkalmazottak, az ítélőbírók és az ügyvédek.

szolgálati helyükön, és 3 napon belül nyilatkozatot kellett benyújtaniuk előjárójuknak, vagy ha nem tértek vissza szolgálati helyükre, akkor a tartózkodási helyükhöz legközelebb eső azonos szintű hivatali előjárónak, amelyben politikai magatartását, cselekedeteit, és a népellenes jogszabályok végrehajtása során végzett tevékenységét ismertette.³³ Ha a front megérkeztekor hivatalát elhagyta, annak okát, illetve visszatérése körülményeit igazolni volt köteles. Ha jelentkezési, nyilatkozattételi, valamint a főispán előtti eskütételi kötelezettségnek nem tett eleget, valamint valótlan adatokat közölt, illetve lényeges körülményeket elhallgatott, elvesztette állását. A nyilatkozatot az előjáró továbbította a bizottság elnökének, illetve állásából felfüggesztette, ha nép érdekét sértő magatartás gyanúja merült fel.³⁴

A 3300/1945. M. E. számú rendelet szerint a közalkalmazott, aki a szovjet bevonulás előtt elhagyta szolgálati helyét, legkésőbb a tárgyaláson nyilatkozott arról is, hogy 1944. október 15. után elhagyta-e az ország területét. Ha nem hagyta el, kellőképpen igazolnia kellett. Ha önként, vagy kényszerhelyzet fennállása nélkül, de a Szálasi-kormány utasítására távozott a Duna-Ipoly vonalától nyugatra eső országrészbe, továbbá a körülményekből és korábbi magatartásból az volt megállapítható, hogy németbarát, vagy fasiszta meggyőződésből kifolyólag teljesített szolgálatot a Szálasi-kormánynak, akkor meg kellett fosztani állásától. Ugyanaz volt az elbánás, ha Németországba, vagy a németek által megszállt más ország területére távozott. A kényszerhelyzet fennállását kellőképpen valószínűsíteni kellett, kivéve ha katonai, vagy munkaszolgálatos kötelékben, zárt alakulattal, beosztottként távozott, mert ekkor a kényszerhelyzet fennállását vélemezhették. Újrafelvételt kellett elrendelni, ha külföldre távozott esetében már jogerős határozat született, kivéve ha állásától megfosztották. A kiegészítés jelentősége abban állt, hogy a szigorítások mellett méltányossági szempontokat is figyelembe vett a kényszerhelyzet valószínűsíthetőségének esetében.

33 A magánalkalmazottak esetében nem lehetett alkalmazni az alaprendelet azon rendelkezését, miszerint a szolgálati helyétől távollévő közalkalmazott a közlekedés lehetőségeinek kihasználásával haladéktalanul köteles ott megjelenni, valamint akik a szovjet hadsereg bevonulásakor nem tartózkodtak szolgálati helyükön, és oda 1945. január 1-ig nem tértek vissza, az igazolás lefolytatásáig szolgálatba nem állhatnak, illetve illetményüket addig kifizetni nem szabad. A magánalkalmazott az igazoló nyilatkozatot a jelen rendelet hatálybalépésétől, illetve visszatérésétől számított 15 napon belül volt köteles beadni.

34 Azt a magánalkalmazottat, akit a nyilatkozattétel miatt állásáról lemondottnak kellett tekinteni, közhivatalra vagy a magánalkalmazás körében ugyanannál a vállalatnál (üzemnél) semmiféle állásra, más vállalatnál (üzemnél) pedig vezetői állásra alkalmazni, továbbá köz megbízásban részesíteni nem lehetett.

A területileg illetékes főispán által felállított — főispán hiányában a Nemzeti Bizottság intézkedett — igazoló bizottság a Függetlenségi Front öt pártja és az Országos Szakszervezeti Tanács helyi szervezetei által delegált hat tagból, valamint egy jogi képesítésű tagból és az alkalmazott munkahelyéről delegált egy tagból állt. Utóbbi két tag nem rendelkezett szavazati joggal. Megállapítható tehát, hogy laikus bizottságot állítottak fel.³⁵ A tagság előfeltétele csupán a büntetlen előéletre, a rokoni kapcsolatok miatti összeférhetetlenség hiányára és a főispán előtti eskütelre korlátozódott. Politikai kritériuma abban állt, hogy az, aki a 529/1945. M. E. számú rendelettel felosztatott szélsőjobboldali szervezetnek 10 éven belül tagja volt, nem vehetett részt a bizottsági munkában. Kizárási ok esetén öt napon belül kellett delegálni a pártoknak, illetve a szakszervezetnek a bizottsági tagot, ellenkező esetben az adott szervezet képviselője nélkül jártak el. Határozatképességükhöz három tag jelenléte szükségeltetett. Az elnök távolléte esetén az egyik tag elnökölt. Az elnököt maguk közül választották.

Az elnök nyolc nappal az eljárás előtt az igazolás alá vont lakóhelyén, illetve szolgálati helyén hirdetményt tett közzé, amelyben felkérte mindazokat, akik az alkalmazottnak a magyar nép érdekeit sértő tevékenységéről tudomással, bizonyítékkal bírtak, hogy szóban, vagy írásban forduljanak hozzá. Szóbeli bejelentést a tárgyaláson is elfogadtak, de a névteleneket elutasították.

Nyilvános tárgyaláson — eleinte, a 15/1945. M. E. számú rendelet alapján a 1080/1945. M. E. számú rendelet hatályba lépéséig zárt ülésen — határoztak azokról, akik a szovjetek bevonulása előtt hagyták el szolgálati helyüket, illetve a bizottság egy tagja a zárt ülésen ezt kérte.³⁶ A tárgyalást az idézett távollétében is meg lehetett tartani, de erre az idézésben figyelmeztetni kellett az illetőt. Indokolt akadályoztatás esetén egyszeri alkalommal kérhette a tárgyalás elhalasztását. Tanúk kihallgatása, iratok beszerzése végett 8 napnál nem hosszabb időre a tárgyalást el lehetett halasztani.

Az elnök az igazolási ügyeket arányosan elosztotta a tagok között. Az előadóul kijelölt tag tájékozódott az igazolás alá vont személy felől, és beszerezte a bizonyítékokat. A tárgyalást az elnök vezette, az igazolás alá vonthoz, illetve a tanúhoz bármelyik bizottsági tag kérdést intézhetett, továbbá a tanúktól kérdezhetett a vizs-

35 Ugyanez elmondható a népbírói tanácsokra is, amelyek tervezett felállítását a rendelet preambuluma előre vetítette.

36 Az igazoló bizottság, tekintet nélkül a szolgálat teljesítésének helyére, illetve az onnan történt eltávozásra, vagy ott maradásra, minden olyan alkalmazott ügyével zárt ülésen foglalkozott, aki ellen bejelentést nem tettek. Tárgyaláson csak annak az ügyével foglalkoztak, aki ellen bejelentés érkezett, továbbá akivel kapcsolatban a bizottság egy tagja a zárt ülésen azt indítványozta.

gált személy is. Az igazolás alá vont munkahelyéről egy személyt vihetett magával, aki vele kapcsolatban nyilatkozatot tehetett, továbbá tanúkat állíthatott, és bizonyítékokat hozhatott. A bizonyítékok felvételéről viszont a bizottság döntött, valamint védőt sem lehetett fogadni.

Ha bejelentés nem érkezett, illetve a tagok sem rendelkeztek ellene adatokkal, az eljárás alá vont személyt igazoltnak nyilvánították.

Az igazoló bizottság határozatát az igazoló eljárás alá vont személy magatartásának gondos megvizsgálását követően, szabad meggyőződése alapján hozta meg. Az alábbi határozatokat hozhatták: (1) igazoltnak jelentették ki,³⁷ (2) a közszolgálatban való meghagyása mellett (a) megfeddték, (b) áthelyezésre ítélték, (c) az előléptetéstől meghatározott időre (legfeljebb 5 évre) kizárták, (d) vezető állásra alkalmatlannak mondták ki, (3) nyugdíjazását (szabályszerű elbánás alá vonását) rendelték el³⁸, (4) állásától megfosztották.

A feddést az elnök azonnal foganatosította. Előszóban megróta az elítéltet, rámutatva az elkövetett hibákra, és azok megismétlésétől a súlyosabb következményekre való figyelmeztetéssel eltiltotta. Az áthelyezésre ítéltet más beosztásba, illetve szolgálati helyre helyezték úgy, hogy eredeti szolgálati helyére 3 éven belül visszahelyezni nem lehetett. A 2. b., c. és d. pontban foglalt büntetéseket együttesen és külön-külön is lehet alkalmazni. A nyugdíjazás³⁹ foganatosítása végett a bizottság a hivatali előjárót kereste meg, aki köteles volt haladéktalanul intézkedni. Az állásától megfosztott elvesztette közszolgálati állását, abból eredő jogait és igényeit (illetmény, nyug- és kegydíj, végkielégítés). Különös méltánylást érdemlő esetben a családtagokat megillető nyugdíjigényt fenntarthatták. Közhivatalra nem, magánalkalmazás körében vezető állásra többé nem lehetett alkalmazni (hivatal-

37 Igazolható volt az a közalkalmazott is, aki Szálasira felesküdött, ha azt kényszerítő körülmények hatására tette. Ezek lehetnek lelki, fizikai jellegűek is, de alkalmasak arra, hogy az igazolás alá vont személyre, családjára nézve komoly, el nem hárítható veszélyt jelentettek (állásvesztés, kilakoltatás stb.). Az is igazolható volt, aki szolgálati helyét nem politikai okból, hanem féltelmből, aggodalomból hagyta el. Mit kell tudni az igazolási eljárásról? Előszó: *Dr. Szűcs János*. Összeállította: *Dr. Fenesi Ferenc és Dr. Káldi István*. Bp., 1945. 50. p. (A továbbiakban: *Szűcs – Fenesi – Káldi*, 1945.).

38 Nyugdíjazást csak akkor rendelhetett el a bizottság, ha az alkalmazó vállalat elismert nyugdíjpénztárral rendelkezett.

39 A nyugdíjazás szabályszerű elbánás alá vonást jelentett. Az érvényben levő rendeletekben felüntetett javadalmazások és szolgálati idő figyelembe vételével megállapították a nyugdíj összegét, a lakáspénzt, a családi pótlékot, és nyugállományba helyezték az elítéltet. Ha az illető a nyugdíjazáshoz szükséges 10 éves szolgálati idővel nem rendelkezett, akkor a szabályszerű végelbánást a végkielégítés jelentette. *Szűcs – Fenesi – Káldi*, 1945. 54. p.

osztály- vagy csoportvezetőnek), nem lehetett rendelkezési joga más alkalmazott felett) és közmegbízást sem kaphatott.

További két intézkedést is elrendelhettek. Indokolt esetben a bizottság megkezdte az illetékes rendőrhatalóságot az illető őrizet alá helyezése (internálása) végett, vagy bűncselekmény nyomatékos gyanújának esetén az iratokat a bizottság áttette az illetékes népbiztonsághoz. Az áttételről értesítette a hivatali elöljárót.

A rendőrhatalósághoz minden olyan esetben át lehetett tenni az ügyet, ha felmerült, hogy az igazolás alá vont tagja volt nyilas, fasiszta, vagy demokrácia ellenes pártnak, továbbá ha viselkedése a köz szempontjából aggályosnak minősült, vagy úgy találták, hogy a kialakult társadalmi rendbe nem tudott beilleszkedni.⁴⁰

Ha ugyanazon személy ellen több igazoló bizottság előtt, különböző minőségben folytatott eljárást, nem lehetett azokat összevonni, és eljárásonként külön határozatokat kellett hozni. Ha ekkor az egyik bizottság jogerős határozatot hozott a vádlottal szemben, az nem lehetett alapja annak, hogy a többi eljárást megszüntessék, vagy megindítását mellőzzék.

A határozatot a szavazásra jogosult tagok szótöbbséggel hozták. Szavazategyenlőség esetén a szakszervezeti tag által támogatott indítvány vált határozattá. A határozatot írásban közölték a vizsgált személlyel ha nem volt jelen, egyébként szóban, illetve hivatali elöljárójával is. Utóbbi gondoskodott végrehajtásáról, valamint a jogerős határozatnak a személyi lapra való feljegyzéséről. A nyugdíjazást (szabályszerű elbánsz alá vonást) és állásvesztést jogerőre való tekintet nélkül azonnal megküldték a hivatali elöljárónak foganatosítás végett. A tárgyalásról természetesen jegyzőkönyvet vettek fel, amelyben lejegyezték a tárgyalás menetét és a tanúk vallomását.

Fellebbezésnek nem volt helye igazolás, illetve népbíróság elé utalás esetén. Áthelyezéssel, illetve előléptetésből való kizárással szemben az illetékes szakminiszterhez lehetett folyamodni. A fellebbezés a végrehajtásra nézve halasztó hatályt biztosított.

Nyugdíjazás, illetve állásvesztés esetén a fellebbezést az illetékes népbíróság külön tanácsához kellett benyújtani. Nemcsak az igazolás alá vont tehette ezt meg, hanem a két behívott bizottsági tag is állásvesztés kimondását kérhette, ha az illetőt igazolták, vagy állásvesztésnél enyhébb büntetésben részesítették. Továbbá mindkét fél fellebbezhetett formai okok miatt, ha a bizottság nem volt szabályszerűen megalakítva, valamint olyan határozatot hozott, amelyet a rendelet nem ismert.

Fellebbezéssel élhettek továbbá, ha az igazoló bizottságban olyan tag vett részt, aki az alaprendelet szerint nem lehetett a bizottság tagja, illetve részvétele az eljárás

40 Szűcs – Fenesi – Káldi, 49–50. p.

rásban kizárt, vagy a nyilvánosságot kizárták. Ezen kívül, ha az igazolás alá vont személyt indokolatlanul megakadályozták abban, hogy a tanúhoz kérdést intézzon, illetve észrevételeket tegyen annak vallomására, és ez a szabálysértés a határozatra befolyással bírt. Fellebbezhetek akkor is, ha az igazoló bizottság olyan személy ellen hozott határozatot, akivel szemben nem volt helye eljárásnak, akivel szemben már jogerős határozatot hoztak — kivéve ha új bejelentés érkezett ellene —, valamint ha nem volt illetékes a bizottság.

A fellebbezési szakban már érvényesült a védelem elve, így ügyvédi képviselőnek volt helye. Az ügyvéd az iratokba betekinthetett, a tárgyaláson az iratok felolvasását kérhette, felszólalhatott. A szóban vagy írásban beterjesztett fellebbezéseket semmilyen címen nem lehetett visszautasítani, és az ügy irataival együtt fel kellett terjeszteni az illetékes népbírósághoz.

A vezetőbíró az ügy iratait haladéktalanul áttette a népügyészséghez indítványtétel végett, ahonnan 8 nap alatt írásbeli indítvánnyal visszaérkezett az ügyirat. Az indítványban meg kellett jelölni, milyen határozatot tartanak indokoltnak. A vezetőbíró a tanács egy tagját az ügy előadójául jelölte az indítvány visszatérését követően, aki 3 napon belül írásbeli észrevételeit a vezetőbíró elé tárta. Ezt követően a vezető bíró tárgyalási határnapot tűzött ki.

A tárgyalás előkészítése során a határnapról értesítették a népügyészséget, a védőt és az igazolás alá vont személyt azzal a figyelmeztetéssel, hogy távollétük nem akadályozza a tárgyalás megtartását. A tárgyalás megkezdéséig a fellebbező visszavonhatta beadványát. Ha minden fellebbezést visszavontak, az ügyiratokat a vezetőbíró felülvizsgálat nélkül visszaküldte az igazoló bizottságnak, rávezetve annak eredeti határozatára a jogerős záradékot.

A fellebbezési tárgyalás nyilvános volt. Megnyitását követően a vezetőbíró felhívására az előadó ismertette az ügy állását. A vezetőbíró, a tanácsstag, a népügyész, a védő és az igazolás alá vont iratok felolvasását kérhették, majd felszólalhatott a népügyész, a védő és az igazolás alá vont személy is. A tanács végül zárt ülésen meghozta a határozatot, és nyilvánosan kihirdette. A bizonyítás felvételét az érdemi felszólalások előtt a tanács foganatosította. A tanács evéből elrendelhetett tanú, szakértő és az igazolás alá vont elővezetés terhével történő megidézését.

A határozatban a fellebbezést visszautasíthatták, az eredeti határozatot helyben hagyhatták, megváltoztathatták, megsemmisíthették és újat hozhattak, vagy az igazoló eljárást megszüntették. A népbíróság az első fokú határozat megváltoztatása esetén az alaprendeletben felsorolt határozatok és intézkedések (szankciók) valamelyikét hozta meg. Megsemmisítés esetén egészben, vagy részben megismételték az eljárást. Megsemmisítették a határozatot, illetve az igazoló eljárást megszüntették, ha olyan személy ügyében hoztak határozatot, akivel szemben nem volt

helye eljárásnak, akivel szemben már jogerős határozatot hoztak, kivéve ha ellene újabb bejelentés érkezett, vagy ha a bizottság nem volt illetékes (ekkor az iratokat áttették az illetékes igazoló bizottsághoz).

Súlyosbítás az igazolás alá vont terhére akkor is lehetséges volt, ha csak egyedül ő fellebbezett. Ha ugyanazon személy ellen több igazoló eljárást folytattak, akkor külön-külön határozatokat kellett vele szemben hozni. A fellebbezési eljárás során hozott határozat ellen további jogorvoslati lehetőség nem volt.

Jogerős határozat ellen az igazolás alá vont újrafelvételt nem kérhetett, de a bizottság az eljárás befejezését követően új tárgyalást rendelhetett el, ha a vizsgált személy ellen újabb bejelentés érkezett.

A Magyar Telefonhírmondó és Rádió Rt. Igazoló Bizottságának megalakulása és működése

A tisztogatási hullám, a vizsgálatok a Magyar Rádiót is utolérték. Az itt tevékenkedő 399/a. számú igazoló bizottság (később 588. számú „nyugatos” néven folytatta tevékenységét) a rádió alkalmazottai közül 46 személy esetében⁴¹ terjesztette fel az iratokat a Budapesti Népügyészségnek, illetve a Népbíróság Igazolásfellebbezési Tanácsa elé⁴². Megjegyzendő, hogy csak a régi, már a II. világháború alatt a Rádiónál dolgozó alkalmazottak tartoztak vizsgálatom látókörébe.⁴³ Ezek az ügyek azonban végül nem minden esetben jutottak el a Budapesti Népbíróság büntető tanácsaihoz tárgyalásra. Elöljáróban leszögezhetem, hogy a fő vádpontok között szinte minden esetben szerepelt a Szálasi-kormány kiszolgálása, vagyis a 1944. október 15-ét követő időszakban teljesített szolgálati tevékenység.

A felelősségre vontak másik csoportját alkotja, de nem tartozik a szűkebben vett tárgyhoz azon személyek köre, akik politikai vezetők voltak és nem álltak az intézmény alkalmazásában, mint Antal István, Kolosváry-Borcsa Mihály, vagy Zilahy-Sebess Jenő. A „politikus-rádiósok” számonkérése egy külön dolgozat témájául kínálkozik.

41 Az MTI-nél és egyéb társvállalatainál dolgozó alkalmazottakat nem számítva.

42 Népügyészségre hivatalból, büncselekmény észlelése esetén küldték tovább az ügyet. A népbíróság igazolásfellebbezési tanácsa elé az elítélt, illetve az igazoló bizottságban részt vevő személyek fellebbezése folytán jutott az ügy.

43 Az igazolóbizottsághoz benyújtott nyilatkozat alapján, annak 7. és/vagy 10. pontjára adott válasz szerint soroltam régi, vagy új kategóriába a munkatársakat.

Ortutay Gyula, mint a Magyar Filmiroda⁴⁴ és Társvállalatainak elnöke viszonylag korán, már 1945. február 27-én benyújtotta a Magyar Telefonhírmondó és Rádió alkalmazottait felülvizsgáló Igazoló Bizottság 1945. február 12-én megtartott üléséről felvett jegyzőkönyvet a Nemzeti Bizottság Ötös Végrehajtó Bizottságának. Kísérő levelében adott magyarázata indokolja a jegyzőkönyv küldését, miszerint szükségesnek látta bemutatni és dokumentálni, hogy a maguk részéről az érintett vállalatoknál „nyomban megkezdték tisztogató munkájukat”. Hivatalos döntés igazoló bizottság felállításáról ekkor még nem született, ő mégis elengedhetetlennek tartotta a legszigorúbb mértékű igazolást a vállalatnál. „Csak olyan munkatárs maradhat, aki ez elmúlt évek politikai bűneivel semmilyen közösséget nem vállalt és akinek személye nem ad aggodalmat arra, hogy bármilyen természetű reakciónak híve lesz.” Leszögezte, hogy e megelőző eljárás csak ideiglenes jellegű és arról döntött, hogy vállalati védelemben (igazolvány, közvélemezés) részesülhet-e az alkalmazott, de jogviszonyát (fizetés, nyugdíj), elbocsátását, politikai igazolásának kérdését nem döntötték el. Célja volt megakadályozni, hogy „...munkatársak sorába a régi, kártékony, jobboldali vagy reakciós szellem ismét felüthesse fejét, és megkezdhesse a maga védelmi szervezkedését, amit ma már több helyen egyre nyíltabban láthatunk is.” Sürgette a mielőbbi végleges igazolást és kérte intézkedései jóváhagyását. Levelét 26-án írta, majd még aznap részt vett a Nemzeti Bizottság ülésén, amelynek döntése értelmében — ahogy ez a levél utóiratából kiderül —, a nem igazolt és felfüggesztett munkatársak fizetésének folyósítását letiltotta. (Az utóiratban tévesen 27-i ülésére utalt, de ekkor a BNB nem ülésezett.)

A február 12-i ülésen Ortutay elnökölt, továbbá tagként Barsi Ödön főrendező, v. Bereczky Sándor altiszt, dr. Cserés Miklós osztályvezető a jegyzőkönyv vezetője, Polgár Tibor karnagy, Szabó Bendegúz osztályvezető, Szilágyi Ödön szerkesztő és Vojnovits Vilmos (a hivatalos bizottsági jegyzőkönyvekben már nincs nyoma, valószínűleg kilépett) vettek részt. A bizottság összeállítása során ügyeltek arra, hogy ne csak a tisztviselők, hanem a munkások is helyet kapjanak benne. Ortutay három alapvető szempont ismertetésével határozta meg a bizottság munkáját. Vizsgálták, hogy az alkalmazott németbarát politikai pártnak tagja volt-e (erről

44 Helyesen és korábban MTI és Társvállalatai. Pro Memoria-jában írja „...hogy e vállalatok jogi helyzete tisztázás alatt áll...”. Jól tükrözi a tisztázatlan tulajdonosi viszonyokat a Pro Memoria-hoz tartozó levelc, amelyben a Magyar Rádió és Társvállalatai jegyzőkönyveit adja át az illetékeseknek. BFL XVII. 789. (= Budapesti 399/a. számú Igazoló Bizottság iratai (Magyar Rádió, Magyar Távirati Iroda, Magyar Filmiroda Rt.). 1945–1946. 1–7. doboz.

nyilatkozatot is alá kellett írni), felelős-e a fasiszta időkben végzett politikai munkájáért, következetesen fasiszta érzelmeket és magatartást tanúsított-e a háborús években. Leszögezte, hogy akit a fenti szempontok alapján elmarasztalnak, annak további munkájára nem tartanak igényt, továbbá bizottsági munkájukat nem befolyásolhatják szakmai szempontok, vagy baráti érzelmek. A vizsgált személyek köre kiterjedt a munkára jelentkezett régi, továbbá az addig nem jelentkezett, valamint az új alkalmazottakra is.

A nem hivatalos igazolás összesen 385 személyt minősített. A régi munkatársak közül alkalmazhatónak tartottak 120 tisztviselőt, 35 főt a postaműszaktól, 115 főt a munkások közül, illetve 15 új embert, vagyis összesen 285 főt⁴⁵, olyanokat is, mint dr. Dohnányi Ernő, akit később állásvesztésre ítélték és ügyét felterjesztették további kivizsgálásra. Politikai érzelmeik és magatartásuk, valamint a vállalatnál betöltött szerepük miatt szolgálati viszonyát felfüggesztették 95 főnek⁴⁶, közülük 8 főnek a postaműszaktól, addig amíg a rendelkezésre jogosult szerv erről nem intézkedik. Alacsonyabb munkakörbe soroltak 5 főt (Bertha István karnagy — később a hivatalos bizottság igazolta, dr. v. Farkass Jenő műsorfelügyelő — később igazolt, dr. Gáspár László tisztviselő — utóbb sem igazolták, Nizskács László bemondó-később igazolt, Purpriger Ernő igazgató — utóbb sem igazolták). Leszögezték, hogy további politikai felelősségre vonások tekintetében nem foglalnak állást, mivel az nem feladatuk. A felfüggesztettek ideiglenes vállalati igazolványát visszavonták, viszont fölmentési illetményükről, nyugdíjukról, végkielégítésükről nem hoztak végzést. Ezt a feladatot, ahogy írják is a rendeleti szabályozást követően, a Végrehajtó Bizottság, vagy az új vezetőség fogja elvégezni.

Az alábbi táblázatban a nem igazolt rádiós alkalmazottakat tüntettem fel az első számonkéréstől kezdve végigkövetve sorsukat. Ha a későbbi hivatalos eljárás során a 399/a. sz. bizottság előtt új személyek jelentek meg, őket a második oszlopba illesztettem.

45 A Magyar Központi Híradó Rt. évkönyve. 1945-1947. szerint a háború végén 211 alkalmazottja volt a Rádiónak, 1947. augusztus 1-jén 310 fő. Az előbbi szám a front elvonulattól közvetlenül követő időszakra vonatkozik. Bp. é. n. 85. p.

46 A nem hivatalos igazolási jegyzékben szereplő Nagy Lászlóról — MTI-nél (1902) és az MFI-nél (1906) is dolgozott ilyen nevű személy — és Harmos Editről (1922) — MTI — a későbbi vizsgálati anyag alapján megállapítható, hogy nem a Rádió alkalmazottai voltak.

I. táblázat

Az első oszlopban szereplő felsorolt személyek tevékenységét a nem hivatalos igazolási eljárás során nem igazolták. Ha a hivatalos vizsgálati oszlopban (második) neve mellett „–” jel található, akkor nem kerültek a hivatalos igazolóbizottság elé, mivel valószínűleg időközben kiléptek, és új munkahelyükön vonták őket igazolási eljárás alá. Ha az alkalmazottat a hivatalos bizottság igazolta, akkor az „igazolt” szó került a második oszlopba. Ha az igazoló bizottság továbbra sem igazolta, a második oszlopban „nem igazolt” kifejezést kapott, továbbá ide kerültek a hivatalos bizottság által újonnan elítélt személyek is. Az első oszlopban „ny”-nyel jelölt „nyugatos” volt, vagyis a nyugati megszállási övezetből tért vissza (az 588. számú bizottság szintén a Rádióhoz került kirendelésre, és iratai a 399/a. számú bizottsággal együtt kerültek Budapest Főváros Levéltárába). A Népiügyszés, Igazolás fellebbezés, Népbíróság oszlopaiban „–”, vagy „+” jelölés azt jelzik, hogy abba az ügyszakba eljutott-e az eljárás, vagy nem.

Nem hivatalos bizottság	Hivatalos bizottság	Népiügyszés szerepel	Igazolás fellebbezés	Népbíróság
A. Balogh Pál (1918)	Nem igazolt	+	–	+
Agócs István	–	–	–	–
Nem szerepel	Bajnáczy József (1892)	–	–	–
Ballagi Károly	–	–	–	–
Barna András, ny (1895)	Nem igazolt	+	+	–
Beniczky Ádámné (1910)	Nem igazolt	+	+	–
Béry László v.	–	–	–	–
Bertha István (1884)	Igazolt	–	–	–
Bittner János (1893)	Nem igazolt	+	–	–
Igazolt	br. Bornemissza János (1914)	–	–	–
Budinszky Sándor (1901)	Nem igazolt	+	+	+
Büky György (1888)	Nem igazolt	+	–	–
Dr. gr. Crouy Chanel Katalin	–	–	–	–

Nem hivatalos bizottság	Hivatalos bizottság	Népügysz- ségen szere- pel	Igazolás fellebbe- zés	Népbí- róság
Csiszár Béla	Nem igazolt	+	+	–
Csonka János	–	–	–	–
Igazolt	Dohnányi Ernő dr. (1877)	+	–	+
Dunay Pálné (1909)	Igazolt	–	–	–
Farkass Jenő dr. v. (1896)	Igazolt	–	–	–
Fábián József	–	–	–	–
Flóra Gizella (1895)	Igazolt	–	–	–
Igazolt	Folthy Tibor (1902)	+	+	–
Fraknóy Márta	–	–	–	–
Fridl Frigyes (1888)	Nem igazolt	+	–	–
Dr. Frigyesy János (1897)	Nem igazolt	+	–	+
Hg. Galitzin Péter (1888)	Nem igazolt	+	–	–
Dr. Gáspár László (1916)	Nem igazolt	+	+	–
Gáspár Zsigmond (1913)	Nem igazolt	–	–	–
Gémes Irén (1908)	Nem igazolt	+	+	–
I. Göttlicher Jenő	–	–	–	–
Gróf László (1923)	Nem igazolt	+	+	+
Guzikovszky Lipótné (1904)	Nem igazolt	–	–	–
Halászovich Rezső	–	–	–	–
Igazolt	Harmat (Varjú) Géza 1911	+	+	–
Hegedűs Árpád (1909) ⁴⁷	Igazolt	–	–	–

⁴⁷ Hegedűs Árpád (Budapest, 1909, zenei rendező, 1942-től rádiós) Igazoló bizottsági anyaga hiányos, csak az 1946. július 9-i tárgyalási jegyzőkönyvet tartalmazza és a nyilatkozatot határozat nélkül, de az biztos hogy a nem hivatalos bizottság felfüggesztette. Iratok nem keletkeztek a népügyszéki, igazolás fellebbezési, népbíróági ügyszakban, ezért valószínűsíthető igazolása.

Nem hivatalos bizottság	Hivatalos bizottság	Népügyész- sége szere- pel	Igazolás fellebbe- zés	Népbí- róság
Hetényi Kálmán (1911)	Nem igazolt	–	–	–
Hetényi Kálmánné (1907)	Nem igazolt	+	+	+
v. Hevessy Zoltán (1906)	Nem igazolt	+	–	–
Igazolt	Hütter Gyula (1920)	+	+	–
Janthó Bertalan (1903)	Nem igazolt	+	+	–
Jenőffy Jenő (1883)	Nem igazolt	+	–	–
Jóna János (1893)	Igazolt	–	–	–
Karikás Gyula (1892)	Igazolt	–	–	–
Karikás Ilona	–	–	–	–
Dr. Kassakúrti Károly (1905)	Nem igazolt	+	+	+
Kató Gyula (1896)	Igazolt	–	–	–
v. Kálmán József, ny (1899)	Nem igazolt	+	+	–
K. Halász Gyula (1904)	Nem igazolt	+	–	+
Igazolt	Kilián Zoltán (1888)	–	–	–
Kirchknopf Györgyné (1921)	Nem igazolt	–	–	–
Klamarik Lóránd (1920)	Nem igazolt	+	–	+
Dr. Koncz Sándor (1892)	Nem igazolt	+	–	–
Dr. Laczkovich János (1911)	Nem igazolt	+	–	–
Dr. Laurisin Lajos	–	–	–	–
Dr. Legenyei József (1915)	Nem igazolt	+	+	+
Dr. Liszt Nándor (1899)	Nem igazolt	+	–	+
Loyek László	–	–	–	–
Lőrinszky Gyula	–	–	–	–
Lusztig János (1877)	Nem igazolt	+	+	–

Nem hivatalos bizottság	Hivatalos bizottság	Népügyszé- sége- n szere- pel	Igazolás fellebbe- zés	Népbí- róság
Magyari Ida	–	–	–	–
Markos Ildikó (1925)	Igazolt	–	–	–
Mecseki Rudolf (1913)	Igazolt	–	–	–
Meskó Zoltánné (1905)	Igazolt	–	–	–
Mészáros György	–	–	–	–
Michnay Ödön (1912)	Nem igazolt	+	+	–
Miklósi János (1907)	Igazolt	–	–	–
Mohor Jenő (1910)	Nem igazolt	–	–	–
Mokos Mátyás	–	–	–	–
Igazolt	Morava Zoltán (1920) ny	+	+	–
v. Nagy István (1891)	Nem igazolt	–	–	–
Nelky Jenő (1884)	Nem igazolt	+	–	–
Német János (1891)	Igazolt	–	–	–
Némedy János, ny (1901)	Nem igazolt	+	+	–
Niszkács László (1918)	Igazolt	–	–	–
Novák László (1909)	Nem igazolt	–	–	–
Igazolt	Papp József (1907)	+	+	–
Páricsi Pál (1901)	Nem igazolt	–	–	–
Póczak Béláné (1900)	Nem igazolt	–	–	–
Pongrácz Zoltán (1912)	Nem igazolt	+	–	+
Purpriger Ernő (1900)	Nem igazolt	+	–	+
Rajter Lajos (1906)	Nem igazolt	+	–	+
Rátkai László	–	–	–	–
Ránki Béla	–	–	–	–
Schelken Pálma (1914)	Igazolt	–	–	–
Dr. Schneidt Ottó	–	–	–	–

Nem hivatalos bizottság	Hivatalos bizottság	Népügyszé- sége- n szere- pel	Igazolás fellebbe- zés	Népbí- róság
Igazolt	v. Somogyváry Gyula (1895)	+	+	–
Stoll Tibor	–	–	–	–
Stoll Tiborné	–	–	–	–
Sulyok Imre	–	–	–	–
Süimegh Miklós (1903)	Nem igazolt	–	–	–
Szekeres Ilona, ny (1906)	Nem igazolt	+	+	–
Szerdahelyi László	–	–	–	–
Székely Kálmán	–	–	–	–
Szilley Ferenc	Igazolt	–	–	–
Szőke Károly (1897)	Nem igazolt	+	+	–
Tass József	–	–	–	–
Tattay István, ny (1899)	Nem igazolt	+	+	–
Tavaszy Sándor	–	–	–	–
Tóth István (1904)	Igazolt	–	–	–
Török István Vince	–	–	–	–
Turchányi István (1895)	Igazolt	–	–	–
Vas István (1921)	Nem igazolt	+	–	–
Vaszilievits János (1889)	Nem igazolt	–	–	–
Igazolt	Várhelyi Antal (1907)	+	+	–
Velsz Ágnes	–	–	–	–
Veres László (1903)	Igazolt	–	–	–
Vince Ferenc	–	–	–	–
Vincze István, ny (1906)	Nem igazolt	+	+	–
Vincze Ottó (1906)	Nem igazolt	+	–	+
Willant Rezső (1894)	Igazolt	–	–	–

A vizsgált személy rádiós voltát az általa kitöltött nyilatkozat (foglalkozás, szolgálati beosztás, munkaadó neve, mióta áll jelenlegi munkaadó szolgálatában, és melyek korábbi munkahelyei rovatok) alapján, ennek hiányában pedig a felvett jegyzőkönyv szövegéből állapítottam meg.

Dr. v. Kozma Sándort (1911) a hivatalos igazoló bizottság a rádiósok közé sorolta, de véleményem szerint ugyanolyan elbírálás alá esik, mint dr. Wünscher Frigyes (1892), aki szintén az MTI és Társvállalatai főrésztulajdonosa volt, de őt sem sorolták a rádiósok közé (MTI-s besorolást kapott), valamint mindketten az igazgatóság tagjai is voltak. Helyzetük nem azonos dr. Frigyes Jánoséval, akinek szintén voltak vállalati résztulajdonosai, de ő a Rádió vezérigazgatójaként tevélegesen részt vett annak irányításában, vagyis munkatárs is volt és nem csak tőkéstárs. A fentiek alapján Kozma anyagát nem vizsgáltam. Havel Béla személye szintén kérdéses volt a vizsgálat szempontjából, hiszen a Rádió alelnöki pozícióját foglalta el, de véleményem szerint ez már politikai jellegű állás volt. Nem az apparátus irányítása jelentette feladatát, ráadásul inkább résztulajdonos volt, mint alkalmazott. Feltéve, hogy a Népbíró ítélete is igazolta (Nb. 2666/1945.), amely a Frigyesyvel közös perben, azonos vádpontok alapján Havel felmentette, mivel bizonyítottan találta, hogy Frigyesy irányította ténylegesen a Rádiót. A titkárnők gyakran követek el elírási hibákat. Például Kiss Géza (1915) a kimutatás szerint rádiós, de a hivatalos jegyzőkönyv alapján az MFI-nál (Magyar Filmiroda Rt.) dolgozott. Továbbá le kell szögezni, hogy a lista korántsem teljes, hiszen sok volt rádiós új munkahelyet keresett, ahol más bizottságok folytatták le igazolásukat. Például Machán Tibor sportriporter a Hitelbankhoz került, ahol igazolták, később azonban mégis vizsgálat indult ellene, ami azonban nem tartozik a szűkebb témakörbe.

A nem hivatalos vizsgálat során 383 főből 98-at marasztaltak el. A hivatalos bizottsági eljárás során a 98 főből 29 személy nevét már nem találjuk meg, mivel valószínűleg kiléptek, vagy más munkahelyet találtak, továbbá 20 főt igazoltak, vagyis a korábbi 98-ból 49 főre csökkent a létszám. Végül kiegészült a korábban már igazolt, illetve az eljárás látóköréből kimaradt további 11 személlyel mindösszesen 60-ra.

Helytálló következtetéseket az egyes jegyzőkönyveknek egyenkénti átvizsgálását követően vonhatunk le. A 399/a. számú Igazoló Bizottság, illetve 588. számú „nyugatos” Igazoló Bizottság⁴⁸, a munkájáról felvett kimutatás alapján, az MTI és Társvállalatainál alkalmazott 919 személyre folytatott vizsgálatot. A hiányok, el-

48 A Bizottság 1946-tól az úgynevezett nyugatosok (nyugatról visszatért személyek) bizottságává alakult át és az 588-as számot kapta.

írárok miatt a valóságban 989 személy jegyzőkönyve található az iratanyagban. A Budapest Főváros Levéltárában őrzött, alfabetikus sorrendben letett jegyzőkönyvek feldolgozása során megállapítottam, hogy 386 fő új⁴⁹ vagy régi alkalmazott vonható be a tágabb „rádiós” vizsgálati körbe, tehát ebbe a halmazba beletartoznak a háború lezárását követően belépett munkatársak is. A 386-ból 288 fő volt a régi alkalmazott. Ebből elítéltek 60 főt. Az elmarasztaltak halmaza képezi vizsgálódásom tárgyát. A nem igazoltak száma tovább differenciálható, miszerint állásvesztésre ítélték, vezető állásra alkalmatlannak minősítették, feddésben részesítették, vagy nyugdíjazták az illetőt. A legsúlyosabb büntetésben, állásvesztésben 43 személyt részesítettek, 7 fő vezető állásra alkalmatlan, 4-4 főre feddést és nyugdíjazást szabtak ki. A vezető állásra alkalmatlan személyeknél 2 esetben előléptetéstől való kizárást (2 ill. 3 évre), 2 esetben nyilvános szerepléstől való eltiltást is alkalmaztak (1 és 4 évre), 1 esetben előléptetéstől való kizárást (3 évre) mint mellékbüntetést. Egy személyre több büntetési nemet is kiszabhattak. Előfordult, hogy csak a nyilvános szerepléstől tiltották el. Így az elmarasztaltak száma összesen 60 fő.

A felelősségre vont 60 alkalmazottból 14 határozata már az igazoló bizottsági eljárás során jogerőre emelkedett. 46 esetben tovább küldték a Népügyészségre az iratokat. 10 esetben nem jutott tovább, mivel a nyomozás nem vezetett eredményre és megszüntették az eljárást. 19 esetben a népbíróság igazolás fellebbezési tanácsa vizsgálta az ügyet, 9 esetben a népbíróság egyéb tanácsa, vagyis nem az igazolási eljárás során küldött fellebbezés, hanem más feljelentés indította az ügyet. 8 esetben mindkét tanács tárgyalta és határozott az ügyben.

Az igazoló bizottságtól továbbjutott 46 ügyből 13 esetben helybenhagyták a korábbi döntést. 10 esetben enyhébb ítéletet hoztak, 5 esetben felmentették a vádak alól, bár egy személyt utóbb mégis elítéltek. Egy személy közkegyelemben részesült, 3 határozatot pedig megsemmisítettek, mivel a törvény hatálya nem terjedt ki a vádlottakra (nem tisztviselők, csak altisztek voltak). 8 esetben ügyészégi szakban megszüntették az eljárást, mivel a nyomozás nem járt eredménnyel, 3-3 esetben befejezetlenül, illetve kiadatási végzéssel zárult az ügy.

Összesítve a mérleget megállapítható, hogy 28 esetben megálltak a vádak, 8 esetben viszont nem. 14 esetben nem tudtak az ügy végére járni, mivel a vádlottakat nem találták meg, külföldre távoztak. 10 esetben túlságosan súlyos ítélet született.

49 Új alkalmazott, aki 1945. januárját követően lépett be a Magyar Központi Híradó Rt.-hez, tehát őket nem sorolom a vizsgált körbe, hiszen a II. világháború alatt nem dolgoztak a Rádióban, de a kimutatásokból kiderül, hogy az újakat kivétel nélkül igazolták.

tett, ezért enyhíteni kellett a büntetést, jobbára állásvesztés helyett feddésben részesítették a vádlottat.

A Magyar Telefonhírmondó és Rádió Rt. Igazoló Bizottsága hivatalosan csak hónapokkal később alakult meg. Tagjai — dr. Padányi Zoltán, dr. Molnár Sándor (NPP), dr. Bóday Jenő (MKP)⁵⁰, Horváth Zoltán (SZDP), Kóródi Katona János (FKFPP), Szántó István⁵¹, akik 1945. június 15-én Bechtler Péter alpolgármester előtt az alábbi fogadalmat tették: „Én becsületemre és lelkiismeretemre fogadom, hogy mint az Igazoló Bizottság tagja, a tagságból folyó feladatomat elfogulatlanul és csakis a magyar nép érdekeinek szem előtt tartásával fogom ellátni.”. Az alábbi táblázatból látható, hogy a jelölésre jogosult pártok és a szakszervezet mikor és kit delegált a testületbe.

II. táblázat

Párt, szervezet	Kinevezés ideje	Kinevezett
Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt	1945. 05. 28	Kóródi Katona János
Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt	1945. 07. 12.	Pulay Gyula
Magyar Kommunista Párt	1945. 06. 15.	dr. Bóday Jenő
Magyar Kommunista Párt	1945. 11. 07.	Fenyvesi Ervin
Magyar Kommunista Párt	1946. 01. 30*	Farkas János
Magyar Magánalkalmazottak Szabad Szakszervezete	1945. 10. 25.*	dr. Katona Endre (Korábban dr. Padányi Zoltán, vagy Szántó István)

⁵⁰ Korábban rádiós, de Ortutay megállapítására, miszerint Móra Ferenc egyik novelláját saját szerzeményként olvasta fel, plágium vádjával eltávolították. Magyar Nemzet. 1945. augusztus 1.

⁵¹ Dr. Padányi Zoltán és Szántó István vonatkozásában az iratokból nem derült ki, hogy melyikük a szakszervezeti, vagy a polgári demokrata jelölt. A bizonytalanságra utal, hogy a táblázat mindkét sorába felvettem nevüket.

Párt, szervezet	Kinevezés ideje	Kinevezett
Szociáldemokrata Párt	1945. 06. 05.	dr. Simor Ágost
Szociáldemokrata Párt	1945. 06. 05.	dr. Szalay Sándor
Szociáldemokrata Párt	1945. 06. 15.	Horváth Zoltán
Szociáldemokrata Párt	1945. 10. 25.*	Rákosi Elemér
Nemzeti Parasztpárt	1945. 06. 15.	dr. Molnár Sándor
Nemzeti Parasztpárt	1945. 07. 25.	Juhos László
Nemzeti Parasztpárt	1945. 09. 05.	dr. Barthos András
Nemzeti Parasztpárt	1945. 11. 30.	dr. Ferenczy Gyula
Nemzeti Parasztpárt	1945. 12. 13.*	András Imre
Nemzeti Parasztpárt	1946. 03. 27.	Bartos András
Nemzeti Parasztpárt	1946. 04. 05.	Ivánszky Aladár
Polgári Demokrata Párt	1945. 10. 25.*	dr. Bory István (Korábban dr. Padányi Zoltán, vagy Szándó István)

*Az aznapi bizottsági jegyzőkönyv alapján, ahol pedig * nem szerepel, ott a jelölő lapok alapján töltöttem ki hivatali idejüket.

A 399/a. számú Igazoló Bizottságnak 19 ülésről maradtak fenn jegyzőkönyvei 1945. október 25-től 1946. február 27-ig között.⁵² A testület személyi összetétele jelentősen módosult, de megjegyzem, hogy a tagcserék a bizottságok tevékenysége során gyakorta előfordultak. Az iratok tanúsága szerint az SZDP 1945. június 5-én egyszerre két személynek, dr. Simornak és dr. Szalaynak is bizalmat szavazott, majd 10 nappal később felismerve tévedésüket, hiszen minden párt csak egy tagot delegálhatott a bizottságba, végül nem tudván dönteni a két kolléga között, Horváth Zoltánnak adtak lehetőséget.

⁵² 1945. október 25, 29, 30., november 13, 15, 20, 21, 27, 29., december 4, 5, 6, 11, 12, 13, 18, 19., továbbá 1946. január 30. és február 27.

Az első érdemi ülésen, 1945. október 25-én dr. Bóday Jenő (MKP) töltötte be az elnöki posztot, dr. Medgyesi László a jogi képesítése révén lehetett jelen, míg Szilágyi Ödön vállalati előadó (ügyészi szerepet töltött be)⁵³, valamint Fákla Jánosné volt a jegyző. A Bizottság tagjai a következő személyek voltak: dr. Bory István (PDP), dr. Katona Endre (szakszervezet), Pulay Gyula (FKFPP), Rákosi Elemér (SZDP), Barthos András (NPP). A tagok nem minden ülésen vettek részt. Barthos neve például nem szerepel az október 29-i, 30-i és november 13-i jegyzőkönyvekben, de november 15-én már újra ott ült a bizottságban. A hiányzások okát az iratokból nem ismerjük, de feltételezhető, hogy a leváltással lehettek összefüggésben. Barthos november 30-án dr. Ferenczy Gyula váltotta fel. Feltételezhető, hogy a delegáló szervezetek komolyan vették a bizottságban betöltött feladatukat.

Fenyvesi Ervin (MKP) november 13-án dr. Bódayt (MKP) váltotta, aki helyett dr. Katona Endre (szakszervezet) került az elnöki székbe. A december 18-i ülésen, egy alkalommal dr. Bory (PDP) is elnökölt. A meglévő források tanúsága szerint Bódayn, Katonán és Boryn kívül más nem ült az elnöki székben.

Az 1946. március 27-én a Magyar Központi Híradó Rt. által az Igazolóbizottságok Titkárságának küldött jelentés szerint az elnök dr. Katona (szakszervezet), dr. Medgyesi jogilag képesített tag, Szilágyi vállalati előadó, de Fákla Jánosné⁵⁴ helyett Szent-Ivány Mária a jegyző. A tagok: Farkas János (MKP), Rákosi Elemér (SZDP), Pulay Gyula (FKFPP), Barthos András (NPP) és dr. Bory István (PDP). 1946. március 27-i részvétellel Katona (szakszervezet), Bory (PDP), Pulay (FKFPP) és Rákosi (SZDP) tehát időnkénti hiányzásaik ellenére is töretlenül élvezték a delegáló párt bizalmát. Az MKP és az NPP viszont kétszer is változtatta tagját.

Az átlagosan heti kétszer, de előfordult hogy háromszor ülésező bizottság hente küldött számszaki adatokat tartalmazó jelentéseket az Igazoló Bizottságok Titkárságának, dr. Füle jegyzőnek. Ezekből kiderül, hogy az érdemi eljárások már 1945. május 31-én megkezdődtek, és nem október 25-én, amely időponttól hivatalos jegyzőkönyvek maradtak fenn. Továbbá nem is 1946. február 27-én zárultak le, hanem egészen július 16-ig tevékenykedtek. A korábbi, illetve későbbi jegyzőkönyvek elvesztek, ugyanakkor találhatóak olyan jegyzőkönyvek (pl. 1945. december 4., 5., 6.), amelyekről nem küldtek jelentést a Titkárságnak.

Másodszor szembevetendő, hogy a jelentést küldő személy már május 31-től Dr. Katona Endre, ami a bizottságban betöltött vezető szerepére utal, holott csak no-

53 A Rádióélet című hetilap felelős szerkesztője. Állásában maradt a Sztójay- és a Szálasi-érában is. A lap 1944 folyamán számos, a németeket dicsőítő, a zsidók deportálását helyeslő, valamint nyilas anyagot közölt. Magyar Nemzet. 1945. augusztus 1.

54 1945. november 6-án és 7-én betegsége miatt Taubner Marianna helyettesítette.

vember 13-án váltotta fel dr. Bóday korábbi elnököt. További rejtély, hogy mikor került a testületbe, hiszen hivatalosan nem esküdött fel 1945. június 15-én, és neve először — a jelentéseket leszámítva — az október 25-i jegyzőkönyveken szerepel.

A jelentésekből kitűnik, hogy az egyes tárgyalási napokon igazolási eljárás alá vont munkavállalók több mint felét felmentették, elenyésző részét nem igazolták. Igen nagy számban elnapolták a döntést. Ennek oka az lehetett, hogy az illető nem jelent meg a bizottság előtt, vagy egyszerűen nem állt elegendő információ a döntéshozók rendelkezésére, így megingott a vád, illetve a védelem. Komoly összesítő statisztikai, számszaki következtetéseket éppen ezért nem áll módunkban levonni a jelentések alapján, hiszen ugyanazon személyeket a következő vizsgálati napon újból elővették, viszont az újból vizsgált személyek számát nem jelezték.

Megállapítható tehát, hogy a bizottság 1945. május 31-től 1946. július 16-ig ülésezett, dolgozott aktívan. Ez idő alatt a megmaradt jegyzőkönyvek és a jelentések alapján legalább 80 alkalommal ült össze.

Olyan tendencia nem mutatható ki, hogy ha a hiányzások miatt valamely politikai irányzat többségbe került, az befolyásolta volna az igazoltak vagy az elhalasztott döntések arányát.

A bizottság működésének kezdeti nehézségeit jellemzi dr. Bóday elnök 1945. augusztus 7-én kelt levele, amelyben az Igazoló Bizottságok Titkárságától a működés alapjául szolgáló 1080/1945. M. E. számú rendelet és kiegészítései megküldését kéri (hatályban június 27-től), holott már május 31-től tevékenykedett a testület, nyilván a 15/1945. számú M. E. rendelet alapján járt el.

A Magyar Hirdető Iroda Rt. (társvállalat) 1945. augusztus 11-én írt levelében sérelmezte, hogy számára, valamint a társvállalatok számára (Magyar Nemzeti Apolló Mozgófénykép Rt., Start Filmgyár és Filmkereskedelmi Rt., MONE Orvosi Műszerüzem és Kórházberendező Rt., és Ökonómia Terményfeldolgozó és Kereskedelmi Rt.) június 26-án kelt igazoló bizottságot kérő levelüket elfektették. A 399/a. sz. bizottság eközben alkalmazottaik igazolási ügyeit augusztus 14-ére tárgyalásra tűzte ki, holott korábban nem lett hatáskörébe utalva. Hivatkozások szerint önálló jogi személyek és kéri továbbra is külön bizottság küldését a leányvállalatok számára.

1945. augusztus 13-án a Titkárság figyelmeztette dr. Bóday Jenő elnököt, vegyék le a napirendről más vállalatok munkatársainak ügyét, mivel a Magyar Magánalkalmazottak Szabad Szakszervezete javaslatára külön bizottságot küldenek számukra. Egy még aznap kelt levélben a Magyar Magánalkalmazottak Szabad Szakszervezete kérte a Titkárságot, terjesszék ki a 399/a. sz. bizottság működését. Ortutay befolyását mutatja, hogy 1945. augusztus 18-án, amikor hivatkoznak a Magyar Hirdetőiroda Rt. kérelmére, a Titkárság hozzájárult ahhoz, hogy a 399/a. sz. Bizottság tárgyalja a társvállalatok munkatársainak ügyeit is.

A Bizottságra háruló terheket a társvállalatoknál folytatott eljárások jelentősen növelték. 1945. november 13-án az új elnök, dr. Katona jelezte az Igazoló Bizottságok Titkárságának, hogy feladatukat előreláthatólag december 31-ig tudják csak befejezni. Ehhez képest 1946. február 26-án kelt levelükben kérik az Igazságügyi Minisztert, hogy engedélyezze számukra a nyugati fogságból hazatért alkalmazottak igazolását is. Indokaik között szerepel az ügyek korábbi igazolásokkal való összefüggése, több ügy együttes tárgyalhatósága, illetve az épületen belüli működés a tanúvallomások megtétele esetén csökkenti a munkaidő kiesést. Az 1946. március 18-án kelt válaszlevélben a minisztériumi hozzájárulást megkapták. 1946. március 28-án a 10/1946. M.E.sz. rendelet alapján „nyugatos” bizottsággá alakultak, így 399/a. számuk 588-ra változott. A Budapesti Nemzeti Bizottság határozatával 1947. április 25-én rendelte el iratainak levéltárba való helyezését, mivel az 588. sz. bizottság működését befejezte.

A bizottság működésével kapcsolatosan azonban nem volt minden rendben. Dr. András Ernő ügyvéd, a Magyar Telefonhírmondó és Rádió Rt. és társvállalatai jogi képviselője, 1945. augusztus 1-jén kérvényt nyújtott be a Nemzeti Bizottsághoz, amelyre szeptember 19-én érkezett válasz. Ebből kiderül, hogy az ügyvéd az igazoló bizottsági tagok némelyike ellen tett kifogást. A BNB szerint ezt a rendelet ugyan nem engedte meg, de a demokratikus szellemű ellenőrzés biztosítása érdekében helyesnek tartotta, ha az ügyvéd a konkrét kifogásokkal a delegáló pártokhoz fordul. Az ügyvéd panaszt emelt a bizottság jogász tagjával szemben is, de kifogásait a Titkársághoz utalták. Az igazoló bizottság megalakulásával kapcsolatos kifogását elutasították, mivel a Magyar Híradó Rt. a Rádió jogutódja, és bármely vállalatához küldték is ki a bizottságot, az működése során újabb megbízásokat nyerhetett. Tagságát pedig nem az új vállalatvezetés, hanem a Budapesti Nemzeti Bizottság állította össze. Az összetételével kapcsolatos szabálytalanságok esetén pedig nem minden esetben kellett volna megsemmisíteni az ítéleteket⁵⁵, de mivel erre külön jogszabályi rendelkezés nem volt, és a BNB egyébként sem rendelhette azt el, a jogorvoslati fórumokhoz fellebbezhettek az érintettek. Egy felvetést fogadtak csak el, melynek értelmében elrendelték, hogy a Titkárság vizsgálja meg, a bizottsági üléseken nem vett-e részt kebelbeli a vállalat részéről. Ha meg is vizsgálták ezt a pontot, ténylegesen nem tettek semmit, hiszen pl. Szilágyi Ödön vállalati előadóként a kezdetektől folyamatosan részt vett az üléseken és közvetíthette, érvényesíthette a vállalati vezetőség álláspontját az egyes alkalmazottak megítélésével kapcsolatban.

55 Ez arra mutat, miszerint előfordulhattak szabálytalanságok, és ezt az BNB sem tagadta.

Az elmarasztaltak ügyei (Adattár)

A név után zárójelben az elítélt születési helyét és idejét, beosztását, valamint ha az irat-anyagból kiderült, a Rádióhoz való belépésének idejét tüntettem fel.

1.) A. Balogh Pál (Budapest, 1912, zenei rendező, 1934-től rádiós)

A hivatalos bizottság a 1080/1945. M. E. sz. rendelet 20. §-a⁵⁶ pontja értelmében és a 3300/1945. M. E. sz. rendelet 3. és 4. §-a⁵⁷ alapján állásvesztésre ítélte (53. számú határozat, 1945. július 20.), és az iratokat a Népügyészségre továbbította. Az indoklásban németbarátságát, jobboldali beállítottságát rótták fel, valamint önkéntes távozását a magyaróvári nyilas rádióhoz, amelynek egyik vezetője is lett, valamint azt, hogy Németországba távozott.

A népügyészségi irat (Nü. 3769/1946.) a népbíróági (Nb. 4362/1946.) anyagban maradt fenn. Az igazolásfellebbezési anyag nem található. Az 1946. október 23-án kelt vádirat az igazoló bizottság határozatában szereplő vádak, illetve korábbi feljelentés alapján, 1938-tól eredeztethető nyilas párttagságát sorolja fel.

A Népbíróság 1947. január 18-án 6 hónap börtönbüntetésre, valamint politikai jogainak 5 évre való felfüggesztésére ítélte népellenes büntettek címén (Nbrmov 12. §. 4.).

A vád és védelem is fellebbezést nyújtottak be a NOT-hoz.⁵⁸

2.) Bajnáczy József (Ercsi, 1892, altiszt, 1931-től rádiós)

A hivatalos bizottság a 1080/1945. M. E. sz. rendelet 20. §-a 2. pontja értelmében, szolgálatban való meghagyása mellett megfeddte (865. számú határozat, 1945. december 19.), mivel kérelmet nyújtott be a Nemzetvédelmi Kereszt iránt, amit meg is kapott, miután Kozma Miklós századában huszárként szolgált. A határozat jogerőre emelkedett.

56 A 20. §. 2. bekezdésének 1–4. pontjai tartalmazták a büntetéseket, amelyet a formanyomtatványon nem jelöltek meg pontosan, csak a bekezdést tüntették fel. A pontok megjelölése tőlém származik.

57 Az a közalkalmazott, aki 1944. október 15-ét követően önként, vagy kényszerítés nélkül utatásra Magyarországról Németországba, vagy a németek által megszállt területre távozott, megfosztandó állásától. A közalkalmazott a kényszerhelyzet fennállását valószínűsíteni tartozott.

58 Az ügy további alakulásának a MOL-ban, a BFL-ben és az ÁSZTL-ben sem jutottam nyomára.

3.) Barna András (Ipolyhidvég, 1895, vonalszerelő)

A hivatalos bizottság a 1080/1945. M. E. sz. rendelet 20. §-a 4. pontja értelmében és a 3300/1945. M. E. sz. rendelet 3. §-a alapján állásától megfosztotta (946. számú határozat, 1946. április 3.), ami ellen fellebbezést jelentett be. Az indoklás alapján a magyaróvári rádióhoz önként csatlakozott, majd 1946. március 26-án (a három csoport egyikével) Németországba távozott.

A Népügyészség (6521/1946.) 1946. május 20-án a bizottsági határozat helybenhagyását indítványozta. A népbírószági anyagból (Nb. Ig. 3124/1946.) sajnos hiányzik a határozat.

4.) Beniczky Ádámné (Karcag, 1910, titkárnő, 1936-tól rádiós)

A hivatalos bizottság a 1080/1945. M. E. sz. rendelet 20. §-a 3. pontja értelmében nyugdíjazását rendelte el (666. számú határozat, 1945. november 15.). Szilágyi Ödön vállalati előadó (súlyosbításért) és az igazolás alá vont fellebbezést jelentettek be. Ortutay és Szilágyi tanúk szerint házasságkötését követően németbarát lett, vakon hitt győzelmükben, és kívánta azt. Zsidóellenes kijelentéseket tett, továbbá Ortutay Gyulát zsidóbérencnek, illetve nem igazán baloldali személynek bélyegezte. Dr. Gurka Márton szerint ugyan nem volt baloldali, de dr. Arató Pállal együtt azt vallotta, hogy a proklamációt követően a vezetőség internálással fenyegette Beniczkynét. A bizottság ez utóbbit nem tudta tisztázni, mivel Kyd bárónál, aki a Rádió akkori vezetője volt, ha rövid ideig is, de bizalmas gépírónői munkát végzett.

A népügyészégi anyag (518/1946.) elveszett. 1948. december 1-jén kelt határozatában a népbírószág (Nb. Ig. 695/1946.) helybenhagyta a bizottsági határozatot, amely jogerőre emelkedett.

5.) Bittner János (Budapest, 1893, könyvelő)

A hivatalos bizottság a 1080/1945. M. E. sz. rendelet 20. §-a 4. pontja értelmében és a 3300/1945. M. E. sz. rendelet 3. és 4. §-a alapján távollétében állásvesztére ítélte (54. számú határozat, 1945. július 20.), és a Népügyészségre tette át iratait. Bittner a nyilas uralom alatt a rádió katonai parancsnoka volt. Budára, majd Magyaróvárra szállította a Rádió eszközeit. Budáról uszító nyilas propaganda előadásokat tartott.

A Népügyészség (3865/1946.) elrendelte a nyomozást 1946. július 5-én, majd az iratokat csatolták (Nü. 8351/1947.). 1947. december 23-ig a nyomozás még nem járt eredménnyel. Az ügy befejezetlen maradt.

6.) Bornemissza János báró⁵⁹ (Marosillye, 1914, rövidhullám osztályvezető, 1934-től rádiós)

A hivatalos bizottság a 1080/1945. M. E. sz. rendelet 20. §-a 2. pontja értelmében, szolgálatban való meghagyása mellett vezető állásra alkalmatlannak tartotta, és két évre kizárta az előléptetésből (171. számú határozat, 1945. augusztus 17.). Érintett nyilatkozata szerint a rövidhullám vezetése során a jobboldali propaganda enyhítésére kívánt törekedni. A bizottság ezt nem tekintette helytállónak, mert gyenge akaratú embernek ismerték. Továbbá felróták, hogy Frigyesy vezérigazgató igazolása során tanúként, tárgyilagosságot nélkülöző kijelentést tett és bevallottan csak azért, mert hálával tartozott neki. „Az ilyen jellemű ember, mint igazolás alá vont, nem lehet a mai demokratikus Magyarországon vezető semmilyen formában sem.” Hamis tanúzásért csak azért nem tették át az ügyészségre ügyét, mert nem eskü alatt vallott. Nem derül ki, mikor emelkedett jogerőre a határozat.

7.) Budinszky Sándor (Budapest, 1901, helyszíni közvetítések osztályvezetője)

A hivatalos bizottság a 1080/1945. M. E. sz. rendelet 20. §-a 4. pontja értelmében távollétében⁶⁰, szélsőjobboldali és németbarát beállítottsága miatt, aminek a közvetítések során is tanújelét adta (az antibolsevista kiállításról és a politikai rendőrség zsidó vagyonok utáni kutatásáról uszító hangnemben tudósított), továbbá rokonával Budinszky László nyilas igazságügyi miniszterrel tartott kapcsolata okán⁶¹ állásától megfosztotta (921. számú határozat, 1945. július 31.), és az iratokat a Népbírószághoz továbbította.

Budinszky 1946. március 16-án fellebbezéssel élt, mivel a tárgyalásról a nyilvánosságot kizárták, továbbá ő maga sem tehetett fel kérdéseket a tanúknak. Azt állította, hogy meg sem idézték a tárgyalásra (pedig a felesége ezért írta kimentő levelét), a vádat nem ismerhette meg és tanúkat nem állíthatott.

Az igazolási eljárás felfüggesztését indítványozza a népjogász (3765/1946.) 1946. május 23-án az igazolásfellebbezési tanácsnak, a már folyamatban lévő nép-

59 1934. október 1-jétől a külügyi osztályon dolgozott, majd 1936-ban bevonult és egy éves katonai szolgálat után, fél évre a Rövidhullám Osztályra került. Ezután az adminisztratív igazgató titkára, ezt követően a hangfelvételi ügyek intézője lett, végül 1943 októberétől dolgozott újra a Rövidhullám Osztálynál.

60 A szabályszerű idézésre nem jelent meg július 31-én, mivel, ahogy felesége írta, vizsgálati fogságban volt. A beadvány dátuma megegyezik a tárgyalás időpontjával. Fellebbezésében Budinszky azt írja, hogy internálótáborban volt és nem kapott idézést, valamint hogy a bizottságnak kötelessége lett volna a helyszínre kiszállni.

61 Nem állt vele rokoni kapcsolatban és nem tartott vele semmiféle nexust, amint ezt fellebbezésében állította.

bírószági eljárás (Nb. 4891/1945) befejezéséig. A vádirat (3665/1945.) 1945. december 17-én született. 1946. augusztus 28-án 6 hónapi börtönre és 5 évre politikai jogai gyakorlásának felfüggesztésére ítélték a Rádióéletben megjelent riportjai miatt, de a közvetítések esetében bizonyítottak látták, hogy előre megírt szöveggel, parancsra dolgozott. A népügyészség 1948. október 14-i átiratából kiderül, hogy 1946. december 28-án a NOT 7621/1946. számú jogerős ítéletével 1 évi börtönbüntetésre, illetve politikai jogainak 5 évre történő felfüggesztésére ítélte.

Mindezek után 1948. november 5-én a népügyész indítványozta a népbírószágnak küldött átiratában az igazoló bizottság által hozott határozat jóváhagyását.

A népbírószág igazolásfellebbezési tanácsa (Nb. Ig. 976/1947.) 1948. november 25-én kelt határozatában helybenhagyta az igazoló bizottsági határozatot. 1949. április 11-én a Nb. Ig. 3445/1946. számon újabb határozat született, amely külön indoklásában a fellebbezést visszautasította, mivel a 10.000/1947. Korm. rendelet 12. §-a alapján az 5000/1946. M. E. sz. rendelet (B-lista) folytán szünetelő eljárás folytatását 30 napon belül kell kérelmezni. A határidő 1947. szeptember 13-án lejárt anélkül, hogy kérték volna az eljárás folytatását.

8.) Büky György (Szekszárd, 1888, szerkesztőségvezető)

A hivatalos bizottság 1080/1945. M. E. sz. rendelet 20. §-a 4. pontja értelmében és a 3300/1945. M. E. sz. rendelet 3. és 4. §-a alapján távollétében állásától megfosztotta (232. számú határozat, 1945. augusztus 17.), és iratait a Népügyészségre, illetve a Népbírószághoz tette át.⁶² Az indoklás szerint szélsőjobboldali és németbarát beállítottságú, nyilas párttag volt. A Rádió szerkesztőségének tagja, majd a nyilas uralom alatt felelős szerkesztő. Önként Rónafőre ment, majd Németországban maradt.

A népügyészségi iratokat (3762/1946.) csatolták a 8364/1947. számú ügyhöz, amelyet végül 1949. március 29-én miniszteri rendelettel a Bp. 101. §. 3.⁶³ pontjára tekintettel megszüntettek.

9.) Csiszár Béla (Kalocsa, 1905, szerkesztőségi munkatárs)

A hivatalos bizottság 1080/1945. M. E. sz. rendelet 20. §-a 4. pontja értelmében távollétében állásától megfosztotta (922. számú határozat, 1945. augusztus 17.), és iratait a Népbírószághoz tette át, mivel szélsőjobboldali és németbarát beállítottsá-

62 Gyakran a határozatban és az átiratban is a Népbírószágot nevezték meg, ahová továbbították az iratot, de azok a Népügyészségekhez jutottak, hiszen ott emelték a vádat.

63 A népügyészségen történt megszüntetések indoka 1949 folyamán a Bp. 101. §. 3. pontja alapján történt, amelyet a továbbiakban külön nem jelzек.

gú volt, továbbá a Pesti Újság című nyilas lapban lázító vezércikkeket írt, valamint az Új Európa című lapnak szerkesztője volt.

A népgyógyászati iratokat (3763/1946.) csatolták a 8365/1947. számúhoz, de végül 1949. május 11-én megszüntették az ügyet. Ezt követően az Államügyészség (87425/1949.) 1949. december 3-án mégis vádat emelt.

A népbíróság (Nb. Ig. 7/1949.) 1949. január 18-án az igazoló bizottsági határozatot helybenhagyta a népgyógyászati indítványnak megfelelően.

A Büntetőtörvényszék (21118/1949.) 1950. március 22-én 2 év börtönbüntetésre, hivatalvesztésre és politikai jogainak 10 évre való felfüggesztésére ítélte az Nbr. 11. §. 6. pontja alapján, amelyet a Legfelsőbb Bíróság (5479/1950.) 1950. szeptember 5-én megerősített.

10.) Dohnányi Ernő, dr. (Pozsony, 1877, főzeneigazgató)

A hivatalos bizottság a 1080/1945. M. E. sz. rendelet 20. §-a 4. pontja értelmében és a 3300/1945. M. E. sz. rendelet 3. és 4. §-a alapján távollétében állásától megfosztotta (915. számú határozat, 1945. július 31.), és a Népbírósághoz tette át iratait, mivel az indoklás szerint neki köszönhető, hogy úgyszólván csak német muzsika hangzott el a rádióban az utolsó években, 1944 decemberében pedig Ausztriába távozott.

A népgyógyászati iratokat (3871/1946.) csatolták a 8346/1947., majd a 84120/1949. számú ügyhöz. 1949. március 31-én megszüntették az ügyet.

A Népbíróság (Nb. 2960/1947.) 1947. október 17-én kiadatási végzést, illetve elfogató parancsot adott ki Dohnányi ellen, aki a rendőrhatalóság tudomása szerint akkor Angliában tartózkodott.⁶⁴

11.) Folthy Tibor (Budapest, 1902, könyvtáros, 1936-tól rádiós)

A hivatalos bizottság a 3300/1945. M. E. számú rendelet 3. §-a alapján állásától megfosztotta (890. számú határozat, 1945. december 20.), mivel 1944. október 15-ét követően Németországba távozott, és nem bizonyítható, hogy kényszer hatására tette. Az érintett fellebbezést jelentett be a határozat ellen.

A Népgyógyászati (3775/1946.) indítványozta az igazoló bizottsági határozat helybenhagyását, de az eredeti iratok nem maradtak fenn.

A Népbíróság (Nb. Ig. 2628/1946.) 1946. június 28-án határozatában feddésre enyhítette a bizottság ítéletét, mivel családja iránti lelki kényszer hatására távozott külföldre, a létfenntartás motiválta.

⁶⁴ Az ügyre és háttérre ld. még Breuer János: Dohnányi meghurcoltatása. In: Dohnányi Év-könyv 2002. MTA Zenetudományi Intézet, Dohnányi Archivum, Bp., 2002. 67–76. p.

12.) Fridl Frigyes (Regensburg, 1888, karnagy)

A hivatalos igazolás során távollétében a 1080/1945. M. E. sz. rendelet 20. §-a 4. pontja alapján és a 3300/1945. M.E. rendelet 3. és 4. §-a alapján állásvesztére ítélték (175. számú határozat, 1945. augusztus 14.), és iratait a Népügyészségre továbbították. Az indoklás szerint szélsőjobboldali és németbarát beállítottságú volt, önként a magyaróvári rádióhoz távozott, illetve Németországba menekült.

A népügyészségi iratokat (3764/1946.) csatolták a 8366/1947. számú ügyhöz, majd 1949. március 4-én megszüntették az eljárást.

13.) Frigyesy (Friedrich) János, dr. (Kassa, 1897, vezérigazgató, 1926-tól rádiós)

A hivatalos bizottság a 1080/1945. M. E. sz. rendelet 20. §-a 4. pontja alapján állásától megfosztotta (64. számú határozat, 1945. július 27.), folytatólagosan elkövetett háborús és népellenes bűntettek gyanúja miatt⁶⁵ a Népügyészséghez tette át az iratokat, ami ellen az érintett fellebbezést jelentett be. Az indoklás szerint az ő kezében futott össze a vállalat teljes adminisztrációja, és bár beismerte, hogy a követett bel- és külpolitikai irány kevésbé volt kedvére, a pozícióját nem adta fel, vállalta a felelősséget. Állítása szerint a szabotázs, a személyi és szellemi értékek mentése volt a célja, de Polgár Tibor (karnagy) vallomása szerint ez a szándék távol állt tőle. A reakciós, fasiszta, nyilas rendszer szervilis kiszolgálója volt. Mivel 75 holdas birtokkal rendelkezett, nem volt rászorulva az állásra, ha a politikai irány valóban ellentétes lett volna beállítottságával, otthagyhatta volna. Még a zsidó- és faji törvények hatályba lépése előtt részt vett a házastársi igazolások elrendelésében, tehát a számára előírt ténykedésen túllépett. Német vezetők beszédeit közvetítette a Rádióban, amelyek támadták a Szovjetuniót, Angliát, USA-t, uszítottak a háborúba való fokozott belesodródásra, hadba lépésre. Vezető állásában lehetővé tette mindezt, annak tudatában, hogy a Rádió a legkiválóbb propagandaeszköz, és a kb. 51 ezer, a bizottság szerint 60 ezer pengő évi bruttó, fizetésért állásában maradt. A Német Vöröskereszt kitüntetését is megkapta.

A Népügyészség (6935/1945.) 1945. szeptember 10-én kelt vádiratában a Nbr. 11. §. 1. és 6., illetve a 15. §. 4. pontjába ütköző háborús és népellenes bűnök miatt tette felelőssé.

A Népbíróság (Nb. 2666/1945.) 1946. február 8-án hozott határozatában 2 év 10 hónap börtönbüntetésre, állásvesztésre, vagyonelkobzásra, és politikai jogainak 10

65 A népbíráskodásról szóló 81/1945. M. E. számú és a kiegészítő 1440/1945. M. E. számú rendelet 11. §. 1. pontjába, 13. §. 1. pontjába, 15. §. 4., 5. 6. pontjaiba ütköző bűncselekmények elkövetésének gyanúja merült fel ellene.

évre való felfüggesztésére ítélte. A NOT (5136/1946.) 1946. október 4-én 2 évre csökkentette a börtönbüntetést, és a vagyoneklobzást mellőzte.

14.) Galitzin Péter, herceg (Szentpétervár, 1888, fordító, valószínűleg 1935-től rádiós)

A hivatalos bizottság távollétében állásától megfosztotta (919. számú határozat, 1945. augusztus 14.) az 1080/1945. M.E. sz. rendelet 20. §. 4. pontja alapján, és iratit a Népbíróságra továbbította. Az indoklás szerint az oroszországi forradalom kitörésekor emigrált Budapestre, a Rádió külügyi osztályán a Szovjetunió elleni gyűlöletének állandóan kifejezést adott. A Vörös Hadsereg közeledésének hírére még 1944-ben ismeretlen helyre menekült.

A Népügyészség (3864/1946.) a nyomozást elrendelte 1946. július 5-én. Az ügyet csatolták a 8352/1947. számhoz, majd 1949. május 11-én megszüntették az eljárást.

15.) Gáspár László, dr. (Budapest, 1916, ideiglenes próbaidős tisztviselő, bemondó, 1941-től rádiós)

A hivatalos bizottság a 1080/1945. M.E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján, továbbá az 1440/1945. M. E. számú rendelet 11. §. 6. pontjába ütköző háborús bűntettek gyanúja miatt állásától megfosztotta (30. számú határozat, 1945. július 13.). A népügyészségre tették át az iratokat, és egyidejűleg átkísérték oda a felelősségre vontat. Az érintett fellebbezést jelentett be. Barsi Ödön főrendező vallomása alapján megállapítást nyert, hogy közbelépésére tagadta meg a Szálasi-parancs beolvasását október 15-én azzal az indoklással, hogy ő is berekedt.⁶⁶ Nyilatkozatában Barsi Ödön a rekedtséget előzetes megbeszélésüknek tulajdonítja. Polgár Tibor és Skoff Elza tanúvallomása, továbbá dr. Bóday, Horváth, Szilágyi, és dr. Simor bizottsági tagok is megerősítették, hogy érintett hangját felismerték a korabeli rádióadásban. 1944. március 19. és november 10. között a propaganda híreket tőle telhetően legjobban hangsúlyozva olvasta be. Bár nem volt jobboldali, helyén maradt és lelkesen hangsúlyozva hirdette a népellenes, uszító, reakciós, nyilas, háborús híreket. Helyén maradásával a Sztójay- és a Szálasi-kormány közötti jogfolytonosságot jelképezte a bizottság megítélése szerint. Túlzottan hangsúlyozta a híreket, holott benyújtott életrajzában arra hivatkozott, hogy azért maradt posztján, hogy ne engedje át azt olyanoknak, akik lelkesedést tanúsítottak volna a hírolvasás során.

66 Hámori László: Egy történelmi vasárnap. (A továbbiakban: Hámori) Népszava. 1945. július 26. 73. évf. 131. (150.) szám 2. p.

A VIII. kerületi Rendőrkapitányság Politikai Osztálya — (2067/1945 sz.) az oda valószínűleg az igazoló bizottság által áttett ügyében — a tanúkihallgatásokat és a nyomozást lefolytatta, az eljárását lezárta 1945. augusztus 12-én. Gáspár szeptember 10-én már kérte a fellebbezését követő tárgyalás kitűzését.

A tárgyalást kitűző végzésből kiderül, hogy az iratok elvesztek a bíróságon, és a Népjogvédelemtől (2506/1945.) kívánták pótolni azokat.

A Népbíróság (Nb. Ig. 2029/1946) 1947. február 27-én hozott határozatában az igazoló bizottsági határozatot megváltoztatva, csak feddésben részesítette. Nem találták megalapozottnak azt az állítást, hogy meggyőződést éreztetve olvasta volna fel a híryanagot, terhére csak az rótták, hogy a Stúdió megszállásakor nem hagyta el a helyszínt.

16.) Gáspár Zsigmond (Kispest, 1913, zenekari tag, 1941-től rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 2. pontja alapján szolgálatban való meghagyása mellett vezető állásra alkalmatlannak nyilvánította (854. számú határozat, 1945. december 18.). Az indoklás szerint hitt a németek győzelmében, továbbá két alkalommal játszott a Volksbund zenekarban is, amit két próba előzött meg. Nem derült ki, mikor emelkedett jogerőre a határozat.

17.) Gémes Irén (Pátfalu, 1908, zenekari tag, 1943-tól rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 2. pontja alapján szolgálatban való meghagyása mellett három hónapra a nyilvános szerepléstől eltiltotta. Az indoklás szerint jobboldali felfogású és antiszemita volt, a zenekari tagok hasonló elveket valló csoportjához tartozott. Revere Gyula zsidó hárfaművész ellen kifogást emelt az igazgatóságnál (ő maga is hárfás). A bizottság megállapítása szerint a szakmai féltékenységenél nagyobb volt a zsidógyűlölete, ami e magatartásra vezette.⁶⁷ Az október 2-i határozatot november 14-én egy szigorúbb követte, amely a korábbi hatályon kívül helyezve a 4. pont alapján állásától megfosztotta Gémet (636. számú határozat, 1945. november 14.). Az új tárgyalás oka újabb tanúk jelentkezése volt, amit a bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 25. §-a 2. bekezdése alapján új bejelentésnek értelmezett. Szomorú Árpád szerint németbarát volt, német propagandát fejtett ki, és elveit nyilvánosság előtt hangoz-

⁶⁷ Később kitérőlték, de jól olvasható az indoklás azon része miszerint: „Az antiszemitizmus az igazoló eljárás szempontjából nem bűn addig, amíg abban nyilvánul, hogy valaki nem szereti a zsidókat. De amikor ez az érzület gyűlöletté alakul át és üldözésben nyilvánul meg, mint igazolás alá vontnál, akkor már az antiszemitizmus, mint demokrácia ellenes magatartás bírálandó el.”

tatta. Székelyhídi Andor megerősítette Gémes jobboldali beállítottságát, mondván, a teljes zenekar véleménye ezzel egyező. Dvorák Antal, mentő körülményként jegyezte meg, hogy érintett a német megszállást helytelenítette. Rengei Miklós szerint feltétlenül bízott a német győzelemben, valamint a Filmgyárnál is támadta Reverét. Gémes tagadta a vádat. A fentiek alapján született meg a súlyosabb határozat, ami ellen Gémes fellebbezést jelentett be.

A Népügyészség (1693/1946.), ahogy a tárgyalási jegyzőkönyvből kiderült, indítványozta a határozat helybenhagyását. Irat nem maradt fenn.

A Népbíróság (Nb. Ig. 954/1946.) 1946. április 26-án helybenhagyta a bizottsági döntést.

18.) Gróf László (Budapest, 1923, bementő)

A hivatalos bizottság a 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján, és a 3300/1945. M. E. számú rendelet 3. és 4. §-a értelmében távollétében állásától megfosztotta (914. számú határozat, 1945. augusztus 14.), és iratait a Népbírósághoz tette át. Jobboldali, németbarát beállítottságú volt, és önként jelentkezett a magyaróvári nyilas rádióba, majd innen ismeretlen helyre, Németországba szökött. Később fellebbezést jelentett be.

A Népügyészség (3869/1946) indítványozta, hogy a bizottsági határozatot a fellebbezési tanács hagyja helyben.

A népbírósági igazolásfellebbezési eljárása során (Nb. Ig. 4168/1946) 1947. június 19-én, a nyilvános tárgyaláson Gróf előadta, hogy azért távozott Magyaróvárra, mert nem akart katona lenni, illetve beteg édesanyját el kellett tartania. A népügyész ennek ellenére fenntartotta az indítványt. A határozatban helyben is hagyták a bizottsági döntést. Nem fogadták el védekezését, hiszen ha a nyilas propagandát személyesen nem is mondta mikrofonba, de ottani tevékenységével a nyilas rádióüzem fenntartását segítette, és súlyos, a nép érdekeit sértő magatartást tanúsított.

Korábban a Népbíróság (525/1946.) 1946. július 12-én a Nbr. 13. §. 3. alapján, háborús bűntett miatt jogerősen 6 havi börtönre ítélte, amit kitöltött.

19.) Guzikovszky Lipótné (Montevideo, 1904, spanyol bementő)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 3. pontja alapján szabályszerű végelbírás alá vonását, vagyis nyugdíjazását (465. számú határozat, 1945. október 16.), rendelte el távollétében (műtősnő, ezért a szóban közölt idézésre kijelentette, hogy megjelenni nem tud), mert szélsőségesen zsidóellenes magatartást tanúsított és kijelentette, hogy a megoldás a halomra gyilkolásuk volna. Nem derült ki, hogy a határozat mikor emelkedett jogerőre.

20.) Harmat (Varjú) Géza (Arad, 1911, tisztviselő)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján állásától megfosztotta (254. számú határozat, 1945. szeptember 4.), de méltányosságból a családtagokat megillető nyugdíjigényt továbbra is fenntartották. Érintett fellebbezést jelentett be. Három bejelentés is érkezett ellene, amelyet a ház lakói is megerősítettek. A bizottság megállapítása szerint antiszemita, szélsőjobboldali, németbarát volt, szűkebb baráti köréhez tartoztak Zugó Ferenc (törzs)őrmester és Benedek Ferenc (fő)hadnagy/zászlós Gestapó besúgók. Harmat házasságon kívül született, apja zsidó származású volt. Munkahelyén tudták ezt — hátrányos volt helyzete emiatt — éreztették vele, és sokáig nem is véglegesítették (1931–1936 között MHI, MTI). Egyszer testi inzultus is érte származása miatt Bittner János részéről. Harmat a bizottság előtt Zugót primitív, Benedeket szabados embernek festette le, szemben az ő tisztességes életével. Állítása szerint lehetetlen, hogy közöttük kapcsolat alakult volna ki. Barátságukat a bizottság bizonyítottan találta, hiszen gyakran látták őket a lakásába belépni, illetve tegeződött velük, továbbá Zugó gyakran hivatkozott arra, hogy Géza testvértől hallotta a híreket. Bombatámadáskor nála járt vendége az óvóhelyen szót emelt a zsidó lakók ellen, akiket Harmat elmulasztott megvédeni. (Harmat erről nem tudott, mert mint mondta, ő nem tartózkodott ott.) Faragó Pált a riasztó szolgálat ellátása során annak zsidó származása miatt nem engedte lakásába belépni.⁶⁸ A bizottság előtt tagadott, mivel ráébredhetett arra, hogy közveszély esetén nem tehetné volna ezt meg — vélte a bizottság. Munkahelyén üldözött volt, de lakóhelyén üldözőként viselkedett, s e magatartását zsidó származása nem menti.

A Népjogtudomány 12339/1945. számon iktatták az ügyet, de nem maradtak fenn az iratok.

A Népbíróság (Nb. Ig. 4326/1945.) 1947. február 26-án megváltoztatta a bizottsági határozatot, és csak feddésben részesítette Harmatot, tekintettel arra, hogy magatartásával származását leplezte.

21.) Hetényi Kálmán (Budapest, 1911, tisztviselő, 1943-tól rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 2. pontja alapján vezető állásra alkalmatlannak nyilvánította (292. számú határozat, 1945. szeptember 6.), mivel jobboldali beállítottságú volt és hitt a német győzelemben. Barsi Ödön ezirányú tanúvallomását kétségbe nem vonta, továbbá írásba nyilatkozott,

68 A légó(légvédelmi)-ügyclet ellátása során, mivel a zsidó származásúaknak rádiójukat be kellett szolgáltatni, a keresztyének lakásában kellett az ügycletet ellátni.

miszerint rövid ideig nyilas párttag volt (1940. szeptembertől 1941. januárig). A határozatban megnyugodott, az jogerőre emelkedett.

22.) Hetényi Kálmánné Szkublics Krisztina (Békéscsaba, 1907, rádióbemondó)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján, illetve a 3300/1945. M. E. számú rendelet 3. és 4. §-a értelmében, távollétében állásától megfosztotta (179. számú határozat, 1945. július 27.), és iratait a Népjogúgyosszégre (3755/1946.) tette át. Hetényiné jobboldali érzelmű és beállítottságú volt, önként távozott Magyaróvára, ahol bemondói tevékenységét folytatta, majd Németországba utazott.

A Népjogúgyosszég 1946. augusztus 21-én kelt indítványában a népbírószági eljárás (Nb. Ig. 4215/1946) felfüggesztését kérte, mivel nyomozást rendelt el. 1949. február 18-án 9572/1947. számon a népjogúgyosszég indítványozta a népbírószág igazolásfellebbezési tanácsának az igazoló bizottsági határozat helybenhagyását. Valószínűleg az iratok elkallódtak az évek során, hiszen 1949. február 25-én a tanácselnök a bizottságtól kérte az esetleges elfekvő iratok megküldését. 1950. július 1-jén az időközben népbírószágból büntetőtörvényszékké lett tanács elnöke 20.580/1949. számon kérte az államjogúgyosszéget, mivel 32.973/1950. számon visszaküldött iratai nem érkeztek meg — bár 1949. június 15-én jogerőre emelkedett az állásvesztést kimondó határozat — ismételtlen kéri azok megküldését. Hetényiné valószínűleg végleg „nyugaton” maradt, hiszen elvált férjétől.

23.) Hevessy Zoltán, vitéz (Kolozvár, 1906, bemondó)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján, illetve a 3300/1945. M. E. számú rendelet 3. és 4. §-a értelmében, távollétében állásától megfosztotta (45. számú határozat, 1945. július 20.), és iratait a Népjogúgyosszéghez továbbította. 1942–1944 között, másfél évig Németországban, a Donau-sendernél, önkéntes szolgálatban magyar bemondó volt. A „legsötétebb” nyilas, propagandahíreket olvasott, majd visszatért a Rádióhoz. A nyilas uralom alatt ismét a propagandaszolgálatnál dolgozott, az eljárás idején ismeretlen helyen Németországban tartózkodott.

A népjogúgyosszégi iratokat (3766/1946.) csatolták a 8367/1947. számú ügyhöz. A nyomozást elrendelték 1946. április 15-én, de 1947. december 21-én még nem jártak eredménnyel. Nem szüntették meg az eljárást.

24.) Hütter Gyula (Bölcske, 1920, zenekari tag, 1941-től rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján állásától megfosztotta (866. számú határozat, 1945. december 18.), és iratait a Népi ügyészséghez továbbította, ami ellen az érintett fellebbezést jelentett be. A bizottság megállapítása szerint Hütter bízott a németek győzelmében és befolyásos nyilas kapcsolatokkal rendelkezett. Összeköttetését arra használta fel 1945. január 4-én, hogy a ferencvárosi nyilasházba vitette Mérő Bélát és Spuller Imrét (utóbbi mártírhalt). Fintáné (a főbérője) biztatására cselekedett így, akinek a házbéli (Práter u. 40.) gyermekek érdekében az óvóhelyen felállított kályha kéménye az ablaka alá füstölt.

A Népi ügyészség (2059/1946.) 1946. április 15-én az eljárás felfüggesztését kérte, mivel folyamatban volt egy másik népbíróági ügye. Az igazolásfellebbezési eljárás során (Nb. Ig. 3112/1946.) úgy tűnik, nem született határozat, legalábbis nem található az aktában.

A Népi ügyészség (473/1946.) már 1946. február 9-én vádat emelet a fenti két ember feljelentése miatt. A népbíróági iratokat (993/1946.) csatolták a 22909/1949. büntetőtörvényszéki számhoz. Az 1947. december 30-án hozott ítéletben az Nbr. 13. §. 2. pontja alá eső háborús büntett alól a Bp. 326. §. 2. pontja alapján felmentették, mivel nem találták bizonyítottnak, hogy a vádlott tette a feljelentést. A népi ügyész fellebbezett a NOT-hoz.⁶⁹

25.) Janthó Bertalan (Igló, 1903, zenekari tag, 1938-tól rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján, illetve a 3300/1945. M. E. számú rendelet 3. §-a értelmében, állásától megfosztotta (294. számú határozat, 1945. szeptember 6.). Janthó a határozatba belenyugodott, de a Hivatásos Zenészek Szabad Szakszervezetéhez kiküldött bizottság 333/a. számú határozata (1945. október 29.) ellen mégiscsak fellebbezést jelentett be. Janthó beismerte, hogy az operaházi vonattal, felszólításra 1944. december 9-én Németországba utazott. Tátray Vilmos és Nováky László véleménye szerint jobboldali beállítottságú volt.

A Népi ügyészség (12506/1945.) 1945. október 29-én a határozat helybenhagyását indítványozta.

A Népbíróság (Nb. Ig. 4334/1945.) a határozatot enyhítette (1946. június 14.), és csupán három hónapra tiltotta el foglalkozása gyakorlásától Budapesten. A szakszervezeti igazolóbizottság két évre megfosztotta működési igazolványától, és a vidéki működéstől tiltotta el három hónapra, amely utóbbi már 1945. novem-

⁶⁹ Az ügy további menetének a MOL-ban, a BFL-ben és az ÁSZTL-ben sem jutottam nyomára.

ber 1-jén lejárt. Elfogadták azt a megállapítást, hogy Janthó a saját érdekeit előtérbe helyezve elhagyta az országot és németbarátsága mellett mindvégig kitartott, de az igazoló bizottsági határozatot túl szigorúnak találták a nép- bíróságon.

26.) Jenőffy Jenő (Püspöknádasd, 1883, telefonhírmondó cégvezető)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján, illetve a 3300/1945. M. E. számú rendelet 3. és 4. §-a értelmében, távollétében állásától megfosztotta (174. számú határozat, 1945. augusztus 14.), és iratait a Népi ügyészséghez továbbította. Az október 15-i kormányzói proklamáció napján riasztó tisztként teljesített szolgálatot a stúdióban, ekkor a kiáltvány beolvasását megszaktította, majd a németek ostroma alkalmával az ellenállást megakadályozta, és átengedte a riasztó-mikrofont. Önként távozott Magyaróvárra, majd Németországba.

A népi ügyészségi iratokat (3777/1946.) csatolták a 8370/1947. számú ügyhöz. 1949. február 28-án megszüntették az eljárást.

27.) Dr. Kassakürti (Kontra) Károly, vitéz (Holiny-Zukow, 1905, személyzeti osztályvezető helyettes, 1939-től rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján állásától megfosztotta (939. számú határozat, 1946. február 27.), ami ellen az érintett fellebbezést jelentett be. A bizottság megállapította, hogy az igazolás alá vont sovíniszta, németbarát és jobboldali felfogású ember. 1938-ban tagja volt az „Abacsoport”⁷⁰ nevű katonai alakulatnak (Második Járőr), amely a Felvidéken civil ruhában, de fegyveresen röplapszórást folytatott, és zavart keltett. Mindezt rendkívüli fegyvergyakorlat címen tették. Tevékenységéért Nemzetvédelmi Keresztet kapott. Folyamodott a vitézi cím elnyeréséért is 1943-ban. 1941 őszén újból részt vett egy rendkívüli fegyvergyakorlatban. A köztudatban Rongyos Gárdaként ismert alakulatnak továbbra is önkéntes tagja maradt, Sorakozó című lapjukba cikket írt⁷¹. Az igazoló bizottság hangsúlyozta, hogy tevékenységükkel sokat ártottak a jószomszédi viszonyoknak, és mindez súlyosan esik latba az ország múltbéli megítélé-

70 A vezérkar V. osztályának különleges alosztálya fedőneve volt. Előbb járőrök, majd egy 300 fős alakulat lépte át a csehszlovák határt, és egészen Lengyelországig nyomult. Céljuk az akkor zajló komáromi tárgyalásokhoz adatok szolgáltatása volt. Kisvárdán folyt a lövészeti kiképzés. 18 ezer emberből 700 megbízhatót választottak ki. A határt civil ruhában lépték át, majd katonaruhába öltöztek. Kassakürti szerint bevetésre csak kb. 150 ember került.

71 A finn–orosz háborúban a finn katonák által tanúsított hősiességet magasztalta írásában.

se tekintetében a béketárgyalásokon. Túl buzgóan járt el a Rádió alkalmazottainak származási igazolásakor. Magatartása a magyar nép érdekeit sértette.

A Népiügyszéség (5708/1946.) 1946. május 3-án kelt indítványában a bizottsági határozat helybenhagyását javasolta.

A Népbíróság (Nb.Ig. 2888/1946.) 1946. december 3-án tartott nyilvános tárgyalást és hozott határozatot az ügyben. A bizottság határozatát megváltoztatta, és Kassakürti szolgálatban való meghagyása mellett megfeddte. Leszögezték, hogy a Rongyos Gárdában való részvétele — mivel az a hivatalos katonai szolgálata során történt — nem szolgálhat az igazolás megtagadásául, ez ellenkezne a demokratikus felfogással. A származás igazolások lebonyolítása során tanúsított magatartását Majorossy Aladáron(karnagy) kívül mások nem panaszták, és figyelembe véve a Rádióban érintettek magas számát, ez nem áll arányban a bizottsági határozat súlyával. A vádlott jobboldali beállítottságára vonatkozó hézagos információkkal együtt a feddés áll arányban.

A Népiügyszéség (622/1948.) 1948. május 20-án azonban vádat emelt ellene a „Rongyos Gárda”-beli tevékenysége miatt. A népbírószági iratokat (2662/1948.) csatolták a 18584/1949. számhoz. Az államügyészéség (85716/1949.) 1950. december 5-én indítványozta az eljárás megszüntetését. Az 1950. december 14-én hozott bírósági végzésben nyomozólevél kibocsátását határozták el, valamint az eljárás megszüntetését, amíg kézre nem kerül.

28.) Kálmán József, vitéz (Zádor, 1899, portás, 1929-től rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján és a 3300/1945. M. E. számú rendelet értelmében állásától megfosztotta (951. számú határozat, 1946. április 24.), ami ellen Kálmán fellebbezést jelentett be. Az indoklás szerint igazolás alá vont önként Rónafőre, majd Németországba ment. Jobboldali politikai felfogású volt, és a népesség egy részével szemben gyűlölettel viseltetett.

A népiügyszéség (6483/1946.) 1946. május 18-án kelt indítványában a bizottsági határozat helybenhagyását javasolta.

A népbíróság (Nb. Ig. 3078/1946.) 1948. április 9-én a bizottság határozatát megsemmisítette, tekintettel a 4080/1945. M. E. számú rendelet 14. §. 1. pont a. bekezdésére, mivel olyan személy ellen járt el, akivel szemben nem volt helye. A 4100/1945. M. E. számú rendelet 1. §. ugyanis kimondta, hogy az eljárást tisztviselői beosztást teljesített alkalmazottal szemben folytatható, viszont Kálmán altisztként teljesített szolgálatot.

29.) K. Halász Gyula (Budapest, 1904, műsorigazgató, 1929-től rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján távollétében állásától megfosztotta (913. számú határozat, 1945. augusztus 7.), és iratait a Népbíróságra, illetve Népügyészségre tette át. A határozat szerint németbarát érzelmű és jobboldali beállítottságú volt, továbbá a Rádió „hírhedt” műsorainak politikai és művészeti vezetője és összeállítója, a háborús propaganda legfőbb irányítója. 1944 tavaszán Balassagyarmat környékén zsidó kastélyt igényelt, továbbá a német UFA budapesti központjának dramaturgja volt, és a Jud Süss című uszító film magyar feliratait is ő írta. Német mintára (Wunschkonzert) létrehozta a „Kívánság-hangverseny” című műsort, amiért német és magyar kitüntetésekert kapott.

A Népügyészség (5685/1945.) 1945. szeptember 9-én kelt vádiratában az Nbr. 11. §. 6., 13. §. 6., 15. §. 4. és a 17. §. 4. pontjai alapján elkövetett háborús és népelelenez bűntettek miatt kérte felelősségre vonását.

A Népbíróság (2769/1945.) 1946. március 22-én 1 év börtönbüntetésre és politikai jogainak 5 évre való felfüggesztésére ítélte. Nem találta igazán jobboldalinak, csak erélytelen embernek, így csak a Jud Süss című film feliratai miatt (17. §. 4.) részesítette büntetésben. A NOT (4341/1946.) új eljárásra utasította az első fokú bíróságot, mivel nem vizsgálták ki megfelelően a tényállást. Az újabb ítéletben, 1949. január 4-én, másfél évi börtönbüntetést kapott ugyanazon vádakért, mint első alkalommal.

30.) Kilián Zoltán (Budapest, 1888, belső munkatárs, 1929-től rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 2. pontja d) bekezdése alapján szolgálatban való meghagyása mellett vezető állásra alkalmatlannak mondta ki (42. számú határozat, 1945. július 17.). A felek a határozatba megnyugodtak, így azonnal jogerőre emelkedett. A bizottság megállapította, hogy Kilián az 1918–1919-es forradalmak során „szélsőségesen szociális” magatartást tanúsított, amiért fegyelmi büntetést kapott, és 1924-ben tanári állásából feleségével együtt elbocsátották. Farkas Izor, Polgár Tibor, Tiszay Andor és Halasy János tanú vallomásaiból, illetve az igazolás alá vont nyilatkozataiból megállapították, hogy a rádió gyermekműsorainak vezetéséből szocialista volta miatt, az őt ért támadások hatására távolították el. Kiliánt szocialistának tartották, bár 1918-as kommunista párttagságát nem újíttotta fel. Ellensége a reakciónak és a fasiszmusnak, és az új demokratikus népállam megbízható híve és barátja. Vezető állásra azért alkalmatlan, mert egzisztenciális okból a honvéd műsorok szerkesztőjeként szerepelt, amivel azt a látszatot keltette, hogy átvált a fasiszta oldalra, bár valójában a szerkesztésbe nem folyt bele, mert azt a VKF II., majd VI. osztálya intézte a Vitézi Rend Zrínyi csoportjának közreműködésével. Nem sikerült bizonyítania, hogy a japán és

angol anekdotákat felvonultató előadását nem önként készítette, hanem az a japán attasé által kieszközölt politikai nyomásra hangzott el. Az igazoló bizottság szerint súlyosan sérti a proletár erkölcs által parancsolt köteleességet, és nem lehet vezető a demokráciában az, aki belső meggyőződésével ellentétes politikai rendszer őszinte kiszolgálójaként tűnik fel. Nem láttak akadályt azelőtt, hogy az új népállam felépítésében a Rádió útján szellemi tevékenységével részt vegyen, mivel erre jogot szerzett 26 éven át tartó üldöztetésével.

31.) Kirchknopf Györgyné, dr. (Budapest, 1921, tisztviselő, 1943-tól rádiós)

A hivatalos bizottság a 3300/1945. M. E. számú rendelet 3. §-a alapján állásától megfosztotta (831. számú határozat, 1945. december 13.), mert az igazolás alá vont az október 15-i kormányzói proklamációt követően Németországba távozott, és nem bizonyította, hogy távozése a személyére nézve egyénileg jelentkező kényszerhelyzet hatására történt. Kirchknopfné az ítéletbe megnyugodott, így az jogerőre emelkedett.

32.) Klamarik Lóránd (Putnok, 1920, hanglezgő forgató, 1944-től rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján állásától megfosztotta (172. számú határozat, 1945. augusztus 14.), ami ellen Klamarik fellebbezést jelentett be. Az un. Macskássy-rádió⁷² forgatója volt. Védekezését — miszerint a „gyomra” kényszerítette a szolgálat elvállalására — nem fogadták el, mert vallomásában sok ellentmondást találtak. Tény, hogy mindvégig kiszolgált a Szálasi-rendszert. Enyhítő körülményként tekintettek fiatal korára, súlyosbítónak pedig konokságára, illetve hazudozására.

A Népügyészség (16065/1945.) 1946. december 2-án emelt vádat ellene a Macskássy-rádiónál végzett tevékenysége, illetve Dálnoki Miklós László (Béla unokaöccse) rejtékhelyének elárulása miatt.

A népbírószági iratokat (Nb. 4772/1946.) csatolták a 22106/1949. számú ügyhöz. Az első fokon hozott ítéletben, 1948. február 25-én 6 havi börtönbüntetést és politikai jogainak 3 évi felfüggesztését szabták ki rá (Nbr. 13. §. 3. és 15. §, 5. pont), de a rejtékhely elárulását nem találták bizonyítottnak. A NOT (3258/1948.) 1949. december 15-én a semmisségi panaszokat elutasította, és közkegyelem érvényesülését mondta ki (11400/1948. I.M. rendelet), ha kizáró ok nem forog fenn.

72 A Macskássy-rádióról bővebben lásd „Az eljárások jellemző vonásai, történeti érdekességek az iratanyagban” című fejezetet.

33.) Koncz Sándor, dr. (Budapest, 1892, „adminisztratív”, vagy helyettes-igazgató)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján távollétében állásától megfosztotta (55. számú határozat, 1945. június 20.), és iratait a Népügyészségre tette át. A legszélsőségebb németbarát és jobboldali beállítottságú volt. A nyilas hatalomátvételt követően elsőnek, önként ment Magyaróvárra az ottani rádiót megszervezni, majd annak legfőbb irányítója lett. Az oroszok előrenyomulása előtt Németországba szökött.

A népügyészégi iratokat (3771/1946.) csatolták a 8371/1947. számú ügyhöz. 1949. február 28-án miniszteri rendeletre megszüntették az eljárását.

34.) Laczkovich János, dr. (Budapest, 1911, zenei osztály vezetője)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján és a 3300/1945. M. E. rendelet 3. és 4. §-i értelmében távollétében állásától megfosztotta (176. számú határozat, 1945. augusztus 14.), és iratait a Népügyészségre tette át. A Rádió Zenei Osztályának vezetője, erősen jobboldali, németbarát beállítottságú volt. Amikor a nyilasok elfoglalták a Rádiót, elrendelte, hogy német lemezeket játszanak. Önként Magyaróvárra távozott, és a ott nyilas rádió egyik vezetője lett, majd a Rádió értékeinek egy részével Németországba szökött.

A népügyészégi iratokat (3778/1946.) csatolták a 8372/1947. számú ügyhöz. 1946. április 15-én elrendelték a nyomozást. Az ügy befejezetlen, lezáratlan maradt.

35.) Legenyei (Holub) József, dr. (Budapest, 1915, főtitkár)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján és a 3300/1945. M. E. rendelet 3. és 4. §-i értelmében távollétében állásától megfosztotta (100. számú határozat, 1945. július 27.), és iratait a Népügyészségre tette át. Jobboldali és németbarát beállítottságú volt. A kívánsághangversenyek összeállítója és konferansziéja, valamint a heti filmhíradók állandó bemondója. 1944-ben haditudósító lett, s mint ilyen, a nyilas uralom alatt többször szerepelt a magyaróvári Rádió mikrofonja előtt. Bár katonai szolgálatot teljesített, nem valószínűsítették, hogy zárt alakulatban, kényszer hatása alatt hagyta el az országot. Az eljárás idején a bizottság tudomása szerint Passauban tartózkodott.

A népügyészégi (2991/1946.) iratok nem maradtak fenn. Az igazolásfellebbezési tanács (Nb. Ig. 1831/1946.) 1946. július 15-én igazolta, mivel nem tartozott a B-lista rendelet hatálya alá, továbbá a bizottsági tárgyaláson nem lehetett jelen. Az indoklás szerint bebizonyosodott az is, hogy csak lemezeket cserélt a rádióban, és nem szerepelt, illetve kényszer hatására hagyta el az országot és egyáltalán nem volt németbarát.

A Büntetőtörvényszék (B. 8855/1950.) 1950. november 2-án hozott ítéletében mégis bűnösnek találta a Nbr. 13. §. 1. pontja alapján, és 6 év börtönbüntetéssel és 10 évre politikai jogainak felfüggesztésével sújtotta. A Szovjetunió elleni rágalmozó propaganda, illetve a Kívánsághangversenyek szervezése alkotta a vád alapját.⁷³

36.) Liszt Nándor, dr. (Tetétlen, 1899, irodalmi osztály vezetője)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján távollétében állásától megfosztotta (920. számú határozat, 1945. augusztus 14.), és iratait a Népügyészségre tette át. 1944. áprilisától került az Irodalmi Osztály élére. Az indoklás szerint „tűzzel-vassal” igyekezett az irodalmi adásokat még jobboldalibbá tenni, és németbarát propagandát folytatni. Véresen uszító verseit szavaltatta a mikrofon előtt.

A népügyészségi iratokat (3866/1946.) csatolták a 8350/1947. számú ügyhöz. 1946. július 24-én elrendelték a nyomozást és 1949. március 28-án miniszteri rendeletre megszüntették az eljárást.

A Népügyészség (4822/1947.) 1947. október 8-án indítványozta kiadatásának kezdeményezését a Népbíróságnál (Nb. 2956/1947.), ahol 1947. október 16-án ki is bocsátották a kiadási végzést, illetve az elfogató parancsot.

37.) Lusztig János (Szabás, 1887, szerelő, 1928-tól rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján és a 3300/1945. M. E. rendelet értelmében állásától megfosztotta (675. számú határozat, 1945. november 21.), ami ellen az érintett fellebbezést jelentett be. Az indoklás szerint igazolás alá vont beismerte, hogy október 15. után a Dunántúlra, majd Németországba távozott, de kényszerhelyzetét igazolni nem tudta. Nem zárt alakulatban hagyta el az országot, illetve bizonyítást nyert, hogy a Rádió szerszámainak becsomagoláskor túlbuzgó volt.

A Népügyészség (2824/1946.) az igazoló bizottsági határozat helybenhagyását indítványozta, mivel a bizonyítási eljárás adatait helytállónak minősítette.

A Népbíróság (Nb. Ig. 2653/1946.) 1947. szeptember 20-án tartott nyilvános tárgyalásán hozott végzésében az igazoló bizottsági határozatot jogerősnek mondta ki, de ítéletében megsemmisítette azt, és a további eljárást is megszüntette. Az indoklás szerint a 4100/1945. M. E. számú rendelet 1. §-a alapján csak azt a magánalkalmazottat kellett felelősségre vonni, aki tisztviselői munkakörben került foglalkoztatásra, míg érintett fizikai munkakört töltött be, tehát az eljárást ellene törvénytelenül folytatták le.

⁷³ ÁSZTL 3.1.9., V-7214

38.) Michnay Ödön (Szarajevó, 1912, hanglemez forgató)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján és a 3300/1945. M. E. számú rendelet 3. és 4. § értelmében távollétében állásától megfosztotta (178. számú határozat, 1945. július 24.), és iratait a Népügyészre tette át. A nyilas kormánybiztos állandó helyettese és a nyilas párt aktív tagja volt. Túlzott szélsőséges magatartást tanúsított, és önként távozott Magyaróvárra, majd onnét Németországba szökött.

A népügyészégi iratokat (3753/1946.) csatolták a 10369/1947. majd a 9576/1947. számú ügyhöz. 1946. augusztus 21-én felfüggesztették az eljárást a nyomozás lezárultáig, majd 1949. január 3-án az igazoló bizottsági határozat helybenhagyását indítványozták. 1949. június 15-én miniszteri rendeletre megszüntették az eljárást.

A Népbíróság (Nb. Ig. 4220/1946.) 1949. január 14-én fellebbezés hiányában visszaküldte az iratokat az ügyésznek.

39.) Mohor Jenő (Rákosliget, 1910, tisztviselő, 1934-től rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 2. pont c) bekezdése alapján a szolgálatban való meghagyása mellett az előléptetésből három évre kizárta és vezető állásra alkalmatlannak mondta ki (908. számú határozat, 1946. február 6.), amely határozatba az érintett belenyugodott, így az jogerőssé vált. A vádlott bevallotta, illetve beigazolást nyert, hogy a kezdeti időkben bízott a német győzelemben, valamint a repülőgépgyártás szabotázsát sem helyeselte, tehát mindvégig jobboldali beállítottságú volt.

40.) Morava Zoltán (Hajdúnánás, 1920, rádióműszerész, 1941-től rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján és a 3300/1945. M. E. rendelet 3. §-a értelmében állásától megfosztotta (948. számú határozat, 1946. április 30.), ami ellen Morava fellebbezést jelentett be. A bizottság tényként szögezte le, hogy a vádlott szabadcsapat tagja volt és a Nemzetvédelmi keresztet is megkapta, továbbá a Fajvédő Szövetség rendezvényeit látogatta.⁷⁴ Az október 15-i proklamációt követően a Dunántúlon teljesített szolgálatot, majd Németországba távozott, amit nem kényszer hatása alatt tett.

⁷⁴ Morava gyakorlatilag megélhetési gondjait enyhítendő csatlakozott a fajvédő mozgalomhoz. A szabadcsapatba azért lépett be 1938-ban, mert munkanélküli volt. A Nemzetvédelmi Keresztet ezért a szolgálataért kapta (mind a 120 fő, akik ott szolgáltak, megkapták). Kassakürtivel a Fajvédő Szövetségben találkozott, ő protezsálta be a Rádióhoz. A fajvédőkhöz egyébként azért ment el, mert munkát szeretett volna kapni, ugyanis a szövetségben munkaközvetítéssel is foglalkoztak.

A Népügyészség (7400/1946.) 1946. július 13-án indítványozta az igazolóbizottsági határozat helybenhagyását, mivel helytállónak találta a bizonyítást.

A Népbíróság (Nb. Ig. 3743/1946.) 1947. december 23-án nyílt tárgyalását követő zárt ülésen elnapolta a tárgyalást és végzésében elrendelte a Magyar Kereskedelmi Minisztérium megkeresését annak eldöntésére, hogy a vádlott az 5000/1946. M. E. számú rendelet (B-lista) 1. §-ának hatálya alá tartozó személynek minősül-e. 1948. november 4-én hozott ítéletében az igazolási eljárás során hozott határozatot helybenhagyta, amely jogerőre emelkedett.

41.) Nagy István, vitéz (Sáregres, 1891, pénzbeszedő, 1925-től rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 3. pontja alapján nyugdíjazását rendelte el (690. számú határozat, 1945. november 27.), amelyben érintett megnyugodott, és a határozat jogerőre emelkedett. A bizottság tanúvallomással bizonyítottan találta, hogy a vádlott feljelentette Miklósi Jánost politikai okokból.⁷⁵ Súlyosbító tényként vették figyelembe, hogy korábban, 1925-ben még szocialista volt, tehát múltjával ellentétesen cselekedett. Állásvesztésre is méltó, de figyelembe vették 20 éves szolgálati múltját, ezért csak nyugdíjazását rendelték el.

42.) Nelky Jenő (Sopron, 1884, külügyi osztály vezetője, 1935-től rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján és a 3300/1945. M. E. rendelet 3. és 4. §-i értelmében távollétében állásától megfosztotta (173. számú határozat, 1945. augusztus 7.), és iratait a Népügyészségre tette át. Az utolsó esztendőiben a Rádió kül- és belpolitikai irányítója, aki ismeretlen helyre, valószínűleg Svájcba szökött.

A népügyészségi iratokat (3768/1946.) csatolták a 8368/1947. számú ügyhöz. 1949. február 28-án miniszteri rendeletre megszüntették az eljárást.

43.) Némedy János (Budapest, 1901, sofőr, 1932-től rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján és a 3300/1945. M. E. rendelet 3. §-a értelmében állásától megfosztotta (947. számú határozat, 1946. április 10.), ami ellen érintett fellebbezést jelentett be. Némedy október 15-ét követően önként Magyaróvárra, majd Németországba távozott. Egy kétgyermekes családapa munkatársa helyett vállalta el az utazást, de nyugatra már a feleségét is kivitte magával, így ez nem mentő körülmény.

⁷⁵ A Vitézi Széknél jelentette fel Miklósi Jánost kommunista volta miatt.

A Népügyészség (6717/1946.) 1946. május 23-án indítványozta az igazoló bizottsági határozat helybenhagyását.

A Népbíróság (Nb. Ig. 3273/1946.) 1947. december 20-án kelt határozatában megváltoztatta az igazolóbizottsági határozatot, és feddésben részesítette. Megalapították, hogy többgyermekes kollégája helyett vállalta el a megbízatást, amelynek következtében végül Németországba kellett távoznia. Viszont az a tény, hogy feleségét is magával vitte, arra enged következtetni, hogy kitelepülési szándék vezette, vagyis önkéntes szándékkal, kényszer hatása nélkül tette. Jó szándékára, illetve segíteni akarására tekintettel az állásvesztést túl súlyosnak találták. (Egyéb-ként a B-lista rendelet alapján alakított bizottság 1946. október 29-én Némedy állományban való megtartását rendelte el, aki időközben a Külforgalmi Rt.-nél helyezkedett el.

44.) Novák László (Budapest, 1909, zenekari tag, 1936-tól rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 2. pontja alapján szolgálatban való meghagyása mellett megfeddte (461. számú határozat, 1945. október 16.). Novák beismerte, hogy 1944 márciusáig hitt a német győzelemben és kívánta is. A zenekar jobboldali klikkjéhez tartozott. Az újságokban hangoztatott propaganda híreket magáévá tette. A határozat jogerőre emelkedett.

45.) Papp József (Pécs, 1907, portás, 1940-től rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján állásától megfosztotta (938. számú határozat, 1946. február 20.), ami ellen igazolás alá vont fellebbezett. A bizottság megállapította, hogy zsidó főbérlijük ingóságait használta, illetve értékesítette, valamint gyümölcsösüket is igénybe vette a zsidóellenes rendelkezések kihirdetését, továbbá Pappné tömbházfelügyelővé válását követően. A rendelkezéseket Pappné túlbuzgóan hajtotta végre, kellemetlenkedéseit férje elnézte. A főbérli anyagi romlása és ezt követő halála is viselkedésüknek tudható be. Magatartásával megnehezítette üldözöttek életét, ártalmukra volt és szerencsétlen helyzetüket kihasználta.

A Népügyészség (9092/1946.) 1946. augusztus 12-én indítványozta a bizottsági határozat helybenhagyását.

A Népbíróság (Nb. Ig. 4229/1946., de a helyes szám 4228/1946.) 1948. november 25-én kelt határozatában helybenhagyta a bizottsági döntést.

46.) Páricsy Pál (Budapest, 1901, zenekari tag, 1936-tól rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 2. pontja alapján szolgálatban való meghagyása mellett 1 évre a nyilvános szerepléstől eltiltotta (508. számú határozat, 1945. október 23.). A tanúvallomások szerint kimondottan németbarát és nyilas érzelmű volt. Dicsőítette a németeket, és tőlük várta az ország sorsának jobbra fordulását. Elhitte, hogy a szövetséges repülők robbanó rongybakákat szórtak le az országban. A zenekar jobboldali klikkjéhez tartozott. Antiszemitizmusa abban is megnyilvánult, hogy intézkedett zsidó zenekari társának eltávolítása iránt. Enyhítő körülményként fogadták el, hogy 1944 végén üldözötteknek nyújtott menedéket. A határozat jogerőre emelkedett.

47.) Póczak Béláné (Ráckeve, 1900, tisztviselő, 1929-től rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 3. pontja alapján Póczakné nyugdíjazását rendelte el (891. számú határozat, 1945. november 27.), aki a határozatba megnyugodott, így az jogerőre emelkedett. Jobboldali keresztény politikai nézetet vallott, de a zsidókérdés tekintetében nem foglalt állást, viszont az emberek üldözését elítélte. Tanúvallomás szerint zsidóellenes volt.

48.) Pongrácz Zoltán (Diószeg, 1912, karnagy)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján és a 3300/1945. M. E. rendelet 3. és 4. §-i értelmében távollétében állásától megfosztotta (177. számú határozat, 1945. július 24.), és iratait a Népiügyszégre tette át. A nyilas párt aktív tagja, aki önként távozott Magyaróvárra, majd onnét Németországba szökött.

A népiügyszégi iratokat (3754/1946.) csatolták a 8361/1947. számú ügyhöz. A 10864/1945. számon íródott vádiratban 1945. október 15-én kiemelték, hogy 1938 óta a nyilas párt tagja volt, ami külsőségekben is megnyilvánult — így karszalag, ing, jelvény viselésében —, zsidó szerzők műveit nem játszotta. 1948. július 13-án megszüntették az eljárást.

A Népbíróság (3588/1945.) határozatában 1945. december 13-én 4 év 8 hónapi börtönbüntetésre, illetve politikai jogainak 5 évre történő felfüggesztésére ítélte az Nbr. 13.§. 3., illetve a 17. §. 2. és 4. pontjaiban foglalt háborús és népellenes bűntettek miatt. A NOT (1239/1946.) 1946. szeptember 2-án felmentette a Bp. 326. §. 2. pontja alapján, mivel tisztséget nem vállalt a pártban, egyéb ténykedése pedig az igazoló bizottsági határozatban büntetést nyert.

49.) Purpriger Ernő (Zilah, 1900, cégvezető, kereskedelmi igazgató és személyzeti osztály vezetője, 1931-től rádiós⁷⁶)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján állásától megfosztotta (41. számú határozat, 1945. július 17.), és folytatólagosan elkövetett népellenes bűntettek gyanúja miatt a Népügyészségre továbbította az iratokat, mivel tevékenysége kimerítette a 81/1945. M. E. sz. rendelet 15. §-nak 2., 5., 6. pontjaiban foglalt bűncselekmények fogalmát. A határozat ellen Purpriger fellebbezést jelentett be. A bizottság megállapította, hogy nyilatkozatában elhallgatta, miszerint 1935-től a személyzeti osztályt vezette, továbbá az Értelmiségi Kormánybiztossághoz beosztott könyvszakértőként 1940-ben a cégek zsidó érdekeltsgű anyagi gesztioit vizsgálta. Utóbbi minőségében 10 vizsgálatot végzett, amelyből 5 esetben feljelentést tett. A Rádió kiürítését, illetve Magyaróvára költözését elrendelte és aláírta.

A Népügyészség (9592/1945.) 1945. szeptember 22-én kelt vádiratában a NBR. 13. §. 2., illetve a 15. §. 2. és 3. pontjaiban foglalt bűncselekmények elkövetésével vádolták, de kiemelték, hogy vezetőként a Rádió kitelepítését ő rendelte el, mivel Frigyesy vezérigazgató nem tartózkodott a fővárosban.

A Népbíróság (Nb. 3056/1945.) 1946. április 26-án kelt ítéletében 3 év börtönbüntetést, állásvesztést, 10 évre politikai jogai gyakorlásának felfüggesztését szabta ki rá, de felmentették az ügyészségi vádak alól (kitelepítés elrendelése, zsidók elküldése, kormánybiztossági vizsgálat) és a 13. §. 3. pontja alapján büntették. A NOT (4409/1946.) a védő fellebbezését elutasította végzésével (1946. szeptember 10.).

50.) Rajter Lajos (Bazin, 1906, karnagy)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján távollétében állásától megfosztotta, és iratait a Népbírósághoz tette át (912. számú határozat, 1945. augusztus 10.). Az indoklás szerint féktelen németbarát és jobboldali beállítottságú volt, de Csehszlovákiába szökött. A nyilas korszakban részt vett a Szálasi által rendezett művészeti megbeszéléseken. A nyilas filmhíradó megörökítette Szálásival való kézfogását.

A népügyészségi iratokat (3872/1946.) csatolták a 8345/1947. számú ügyhöz. 1946. július 24-én elrendelték a nyomozást. A 10930/1946. számon indítványozták a kiadatás kezdeményezését a bratislavai vizsgálati fogságból.

A népbíróági iratokat (Nb. 4887/1946.) csatolták a 16298/1949. számú ügyhöz. Az indítvány alapján 1947. január 7-én kiadatási végzést, illetve elfogató pa-

⁷⁶ Az MTI-nél 1922-ben kezdett dolgozni.

rancsot adtak ki ellene, de az nem járt eredménnyel, így 1958-ban törölték a nyilvántartásból.

51.) Somogyváry Gyula, vitéz (Füles, 1895, rövidhullám osztály vezetője, 1928-tól rádiós⁷⁷⁾

A hivatalos bizottság az 1146/1945. M. E. számú rendelet alapján a nyilvános szerepléstől 4 évre eltiltotta (693. számú határozat, 1945. november 28.), ami ellen érintett fellebbezést jelentett be. Az indoklás szerint közismert íróként írásban és szóban szolgálta a magyar jobboldaliságot, a Horthy-rendszer szellemi alátámasztását. A parlamentben⁷⁸ mindvégig szolgálta az egyre jobbra tolódó kormányok politikáját. A Magyar Élet Pártjából nem lépett ki, bár védekezése szerint szemben állott a magyar–német sorsközösség külpolitikai irányelvével, és a zsidókérdés megoldását is elítélte. Enyhítő körülményként figyelembe vették, hogy Mauthausenbe hurcolták. Szolgálatokat tett a baloldalnak.⁷⁹ Jobboldali volt anélkül, hogy németbarát, antiszemita lett volna.

A Népiügysztség (151/1945.) 1946. január 31-én indítványozta a bizottsági határozat helybenhagyását, mivel a Gömbös nyomdokain járó jobboldal embere volt, aki látva az ország függetlenségét veszélyeztető politikai irányt, átpártolt.

A Népbírószág (Nb. Ig. 643/1946) 1948. február 6-án kelt határozatában a bizottság által hozott döntést enyhítette és 3 évre mérsékelte az eltiltást. A Rádióban nyilvános szerepléseivel a rendszert messzemenően kiszolgálta, mind újévi köszöntőivel, mind a Kivánsághangversenyek során. A demokratikus Magyarországon két könyvét indexre tették.⁸⁰ Javára írták németellenes magatartását és a munkaszolgálatosok segítését.

52.) Sümegh Miklós (Székesfehérvár, 1903, tisztviselő, 1940-től rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 2. pontja alapján a szolgálatban való meghagyása mellett az előléptetésből 3 évre kizárta (692. számú határozat, 1945. november 27.), amely határozat jogerőre emelkedett. Igazolás

⁷⁷ 1920-tól az MTI-nél dolgozott.

⁷⁸ A csornai választókerület országgyűlési képviselője 1935-től. 1938-tól katonai szolgálatot teljesített, és nem szavazott a parlamentben.

⁷⁹ Például Kállai Gyula katonai szolgálat alóli mentesítése, Fülöp Endre zsidó származású személy keresztapaságának elvállalása, könyvcinck a zsidó Singer és Wolfner cégnél való megjelentetése, nyilas- és Volksbund-ellenes beszédei, propagandaadásai.

⁸⁰ A „Virágozik a mandula” és a „Mihály harcolt” címűeket. Utóbbi Károlyi Mihályról szólt.

alá vont baloldali gondolkodású, német és nyilasellenes volt, már csak családi kapcsolataira⁸¹ miatt is. Október 15-ét követően kényszerből nyugatra távozott, és ott is dolgozott. Részt vett a hanglemezek elszállításában. A kényszerhelyzetét vélelmezte a bizottság, de állásban maradása mellett kiszabták rá a fenti büntetést.

53.) Szekeres Ilona (Mezőcsávás, 1906, gépírnő, 1930-tól rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján, és a 3300/1945. M. E. számú rendelet értelmében állásától megfosztotta (950. számú határozat, 1946. április 24.), ami ellen érintett fellebbezést jelentett be. Beismerte, hogy 1944. december 19-én Magyaróvárra, onnan Rónafőre, majd Miltachba távozott. Személyére nézve kényszerhelyzet nem állt fenn.

A Népügyészség (6485/1946.) 1946. május 16-án indítványozta a bizottsági határozat helybenhagyását.

A Népbíróság (Nb. Ig. 3074/1946.) 1946. szeptember 14-én kelt határozatában a bizottsági döntést feddésre változtatta. A kitelepülés tényén felül vizsgálta azt is, hogy németbarát, fasiszta meggyőződés vezette-e. Bebizonyosodott, hogy a megfosztott rétegeket segítette. Ennek alapján az igazolás lenne a helyes döntés, de a kitelepüléskor betegként módjában állt volna erre hivatkozva maradni, amit nem tett meg, ezért feddésben részesítették.

54.) Szőke Károly (Budapest, 1897, pénzbeszedő, 1933-tól rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján állásától megfosztotta (293. számú határozat, 1945. szeptember 6.), ami ellen érintett fellebbezést jelentett be. Az indoklás szerint jobboldali érzelmű volt. Lakásán Hitler fényképét őrizte és méceszt égetett alatta. A Vörös Hadsereget „csűrhe bandának” nevezte és a zsidókat sértegette. Felesége véleménye szerint is nyilas és antiszemita volt. Az angolokat gúnyoló naptár volt birtokában. Enyhítő körülményként értékelték, hogy 1944-ben hét zsidót bújtatott lakásán, és ezért nem keresték meg a rendőrhatalóságot internálása végett.

A Népügyészség (12507/1945.) 1945. október 10-én indítványozta a bizottsági határozat helybenhagyását.

A Népbíróság (Nb. Ig. 4322/1945.) 1947. augusztus 22-én kelt határozatában a bizottsági döntést helybenhagyta. A további bizonyítást mellőzték, mivel ügyszóba kerülő körülmények tekintetében a tényállást felderítettnek találták.

⁸¹ Zsidó származású volt a felesége.

55.) Tattay István (Körmend, 1899, tiszttviselő, 1922-től rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján és a 3300/1945. M. E. számú rendelet 3. §-a értelmében állásától megfosztotta (959. számú határozat, 1946. április 24.), ami ellen érintett fellebbezést jelentett be. A magyarvári rádiórészleg katonai parancsnoka volt, és a Németország felé vezető úton is parancsnokként viselkedett. Olyan parancsnak engedelmeskedett, amelynek nem lett volna köteles, illetve nem igazolható, hogy kényszer hatására hagyta el Magyarország területét.

A Népügyészség (7398/1946.) 1946. július 27-én indítványozta a bizottsági határozat helybenhagyását.

A Népbíróóság (Nb. Ig. 3982/1946.) 1947. február 5-én hozott határozatában a bizottsági döntést megváltoztatta, és szolgálatban való meghagyása mellett az előléptetésből 2 évre kizárta. Az indoklás szerint katona volt, ezért vélelmezhető, hogy kényszer hatására lépte át az országhatárt. Családtagjai Budapesten maradtak, tehát németbarátságot sem lehetett indítékként feltételezni. Abban hibázott csupán, hogy az 1945 márciusi zűrzavaros helyzetet nem használta ki a kitelepülés elkerülésére.

56.) Vas István (Budapest, 1921, bemondó)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján, és a 3300/1945. M. E. számú rendelet 3. és 4. §-a értelmében távollétében állásától megfosztotta (181. számú határozat, 1945. augusztus 7.), az iratokat a Népügyészségre tették át. A nyilas uralom alatt a Rádió bemondója volt. Az indoklás szerint az uszító jellegű híryanagot a legnagyobb mértékben kihangsúlyozta. Szélsőségesen jobboldali és németbarát beállítottságú volt. Önként Magyaróvárra távozott, ahol tevékenységét folytatta, majd Németországba menekült.

A népügyészégi iratokat (3757/1946.) csatolták a 8363/1947. számú ügyhöz. 1949. február 28-án miniszteri rendeletre megszüntették az eljárást.

57.) Vaszilievits János (Budapest, 1889, stúdió felügyelő, 1941-től rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 2. pontja alapján szolgálatban való meghagyása mellett megfeddte (olvashatatlan számú határozat, 1945. augusztus 7.). A rádióstudió felügyelője volt. Németbarát elveket hangoztatott, hitt a német győzelemben. Állásvesztés helyett, tekintettel idős korára, valamint arra, hogy elvesztette szeme világát, enyhébb határozatot hoztak. Nem állapítható meg, mikor emelkedett jogerőre.

58.) Várhelyi Antal (Budapest, 1907, hanglezet forgató, 1939-től rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 2. pontja alapján szolgálatban való meghagyása mellett vezető állásra alkalmatlannak nyilvánította (504. számú határozat, 1945. október 17.), ami ellen érintett fellebbezést jelentett be. Korábban (48. számú határozat, 1945. július 20.) igazolták, de Hetényi Kálmán vallomását bejelentésnek tekintették és újratárgyalták az ügyet. Megállapították, hogy érintett 1944. december 12-én átvette a zenei osztály vezetését, hitt a német győzelemben és a csodafegyverben.

A népügyészégi iratok (14033/1945.) nem maradtak fenn. A Népbíróság (Nb. Ig. 4960/1945.) 1947. január 20-án megváltoztatta a bizottsági határozatot, és igazoltnak nyilvánította a vádlottat, mivel a Hetényi által mondottakat nem találta bizonyítottnak. A második határozat meghozatalakor alaki szabályt is sértettek, mivel igazolás alá vont nem lehetett jelen, és nem tehetett fel kérdést a tanúnak. Bebizonyosodott továbbá, hogy a könyvtár anyagát megmentette.

59.) Vince István (Nagykanizsa, 1906, sofőr, 1942-től rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 4. pontja alapján és a 3300/1945. M. E. számú rendelet 3. §-a értelmében állásától megfosztotta (958. számú határozat, 1946. április 24.), ami ellen érintett fellebbezést jelentett be. Feleségével együtt önként előbb Magyaróvárra, majd Németországba távozott.

A Népügyészség (7399/1946.) 1946. július 8-án indítványozta a bizottsági határozat helybenhagyását.

A Népbíróság (Nb. Ig. 3715/1946.) 1947. augusztus 30-án hozott határozatában a bizottsági döntést megsemmisítette a 4100/1945. M. E. számú rendelet 1. §-ra hivatkozással, miszerint a magánalkalmazottak esetében csak a tisztviselők vonhatók felelősségre, ezzel szemben érintett csak gépkocsivezető volt.

60.) Vince Ottó (Visegrád, 1906, karnagy, 1943-tól rádiós)

A hivatalos bizottság az 1080/1945. M. E. számú rendelet 20. §-a 2. pontja alapján szolgálatban való meghagyása mellett megfeddte (746. számú határozat, 1945. december 4.) arra hivatkozva, hogy jobboldali beállítottságú volt. Kísérő zenét írt az „Örségyváltás” című filmhez, valamint vezényelt egy nyilas hangversenyen. Nem állapítható meg, hogy a döntés mikor emelkedett jogerőre.

A Népügyészség (18327/1946.) 1947. április 4-én a fenti alapon vádat emelt elene a Nbr. 15. §. 4. pontja alapján. A népbírósági iratokat (1398/1947.) csatolták a 22367/1949. számú büntetőtörvényszéki ügyhöz. Az 1948. április 21-én hozott ítéletben felmentették.

Az eljárások jellemző vonásai, történeti érdekességek az iratanyagban

Az eljárás szempontjából a Népügyészség szerepe mellékesnek tűnik, hiszen kivétel nélkül indítványozta az igazolásfellebbezési tanácsnál az igazoló bizottsági határozatok jóváhagyását.

A jellemző vádpontok az alábbiak voltak: nyilas párttagság, németbarátság, jobboldaliság, antiszemitizmus, kitelepülés a rádióval Rónafőre, majd külföldre. A vizsgálatok zömmel a német megszállást, valamint a nyilas hatalomátvételt követő magatartásra terjedtek ki.

A 60 elmarasztalt rádióból 20 vezető beosztású, 34 tisztviselő, 6 altiszt volt. A 20 vezetőből 4 esetben felmentéssel, enyhítéssel, megszüntetéssel zárult az ügy. A 34 tisztviselőből 10, a 6 altisztből 3 esetben született később személyükre nézve kedvezőbb döntés.

A jegyzőkönyvekből számos tényt tudhatunk meg arról, hogyan zajlottak az ún. zsidótörvények érvényesítésével kapcsolatos *származási igazolások* a Rádióban.⁸²

Kassakürti jegyzőkönyve alapján megállapítható, hogy a származási igazolások tekintetében a vezetőség a végrehajtó bizottság határozata alapján járt el, amelyet a kereskedelmi igazgató, Mallász Ottomár (osztályvezető) írt alá 1942-ben. Az utasításokban az ún. zsidótörvények betűjéhez ragaszkodtak. 1943-ban a vállalat vezetése (Náray Antal) adta ki azt az utasítást, hogy az alkalmazottak, majd az alkalmazandó és a műsorokban szereplő személyek is magukra, valamint feleségükre nézve, nagyszülőikig visszamenőleg igazolják származásukat. Kassakürty szerint azt, aki nem igazolta származását, nem érte hátrány az előléptetésnél. Szilágyi vállalati előadó állítása szerint viszont hátrányba került az, aki nem igazolta megfelelőképpen származását.

Kassakürti, a személyzeti osztályvezető helyettese a származási igazolások esetében ragaszkodott a törvény betűjéhez, és erre utasította beosztottait is. Ha embereséges magatartásra adódott lehetőség, akkor élt vele, és a vezetőséggel (Frigyesy) is elfogadtatta. Így az 1895 előtt születettek esetében csak a saját, az utána születetteknél pedig a saját és a szülői keresztleveleket kellett bemutatni. Ezzel a 19. század utolsó harmadában „kikeresztelkedettek” esetében a zsidó vallású ősök léte homályban maradhatott.

Purprignernek, mint a személyzeti osztályvezetőnek a szerepe a törvények végrehajtása során a bejelentések összeállítása volt. A zsidókat a Zsidó Lexikon alapján készített, rendeletben kiadott névsor szerint törölték a műsorból. A könyv-

82 Lásd erről Purpriger, Kassakürti, Várhelyi jegyzőkönyveit.

tárban a kartotékokra rávezették a „nem árja”, vagy „zs” jelzést. Polgár Tibor szerint Várhelyi Antal végezte el a kartotékok megjelölését. Fessler, a zenei osztály akkori vezetője gyakran elhallgatta, nem jelentette be a szerkesztés során a nem árja szerzők nevét, így csempészve be őket a műsorba.⁸³

Purpinger „törvénytisztelet” igazolja, hogy egy Frigyesy útján kapott miniszteri rendeletre hivatkozva, Várhelyinek 3 hónapig nem adta ki a fizetését, amíg az nem igazolta félig zsidó származású feleségét.

A tárgyalások menete több esetben is érdekes fordulatot vett. Kilián Zoltán tárgyalásán furcsa pengeváltás bontakozott ki az elnök és a vádlott között. Kilián elmondta, hogy ő régi kommunista, és ezt tudták róla a vállalatnál, hiszen Náraynak (a Rádió elnöke) is elmondta. Ezért távolították el a gyermekműsorok szerkesztőségéből. A honvédműsorokat szerkesztette ezután, ami ellentmondásnak tűnik, hiszen politikai szempontból sokkal kártékonyabb lehetett a katonai műsornál. A bizottság tagjai tamaskodtak, és valamiféle támogatót véltek felfedezni Kilián mögött, de semmiképpen sem látták tisztának a helyzetet. Dr. Bóday Jenő, a bizottság elnöke csodálkozását fejezte ki, hogy Náray és Kozma megtűrték egy kommunistát a vállalatnál, illetve ő (Bóday) nem tudott Kilián baloldali beállítottságáról. Kilián szerint havonta feljelentették politikai beállítottsága miatt a vállalati vezetésnél. Jelezte és bizonyította, hogy Bóday igazoló bizottsági elnök is dolgozott ugyanabban a műsorban (honvédműsorok), és bár, mint mondta, nem akar elfogultságot bejelenteni, csak jelzi: ha Bóday dolgozott ott (kimutatással bizonyítottan) akkor ez másnak sem róható fel. Bóday ekkor javasolta, tegyen ellene bejelentést, hiszen ő maga is igazolás alá került. Kilián erre visszakozott, mivel ő csak azt akarta érzékelteni, ha Bóday is megengedhetőnek tartotta saját szereplését, akkor az más számára sem lehet terhelő. Ő szórakoztatott, és nem propagálta német győzelmet. Bóday kijelentette, hogy Kilián már Hess angliai repülését is a németek eredményeként fogta fel. Kilián tagadta, hogy német győzelmet várt volna.

A tanúk közül Dr. Cserés Miklós viszont tudott arról, hogy Kilián 1919-ben kommunista volt. Továbbá Tiszay Andor is tudott kommunista, baloldali gondolkodásáról, és arról, hogy németellenes és angolbarát volt, az oroszok és a zsidók ellen nem emelt szót, sőt a Rádiólexikon szerkesztésekor ők írtak először kimerítően az oroszokról. Kilián emlékeztetett arra, hogy két éve a gyerekek megnyugtására, a hamis propaganda ellensúlyozására előadást tartott arról, milyen jól fognak élni

83 Már 1939. január 24-én elrendelték a nyilvántartásban a „nem árja” kartotékok megjelölését. A zsidó származású szerzők műveinek száműzését a műsorokból nem tudták következtetesen végrehajtani, mert az a zenei műsorok létét fenyegette. Lásd: *Fehér*, 1999. 341. p.

az orosz uralom alatt. A bizottsági elnök ezt lehetetlennek tartotta, mivel ekkor még szó sem lehetett a szovjet bevonulásról. Tiszay tanú mégis emlékezett a gyermekek megnyugtatóására szolgáló előadásra. Kilián szerint egy újságcikk kapcsán került sor erre az előadásra, amellyel összefüggésben véleményét kérték. Szilágyi vállalati előadó is, Bódayhoz hasonlóan, szkeptikusan viszonyult Tiszay és Kilián állításaihoz. Kilián ekkor a német propagandára hivatkozott, amely a háború alatt oroszokkal (megszállással) riogatott.

Polgár Tibor tanú is tudott Kilián kommunista voltáról. Véleménye szerint a gyerekműsort is azon a címen vette el tőle az igazgatóság, hogy alkalmatlan a fiatalok nevelésére. Az orosz támadás idején pedig Kilián azt mondta neki: „Megindult a gőzhenger és lehenyerli a fasiszta megszállókat.” A honvédműsorok élére állítását talán Náray liberális politikai hozzáállása magyarázza.

A bizottság megállapította, hogy a műsorok jórészt művészi és nem politikai beállítottságúak voltak. Angolelles kijelentését valószínűleg kényszer — a japán attasé által kifejtett politikai nyomás — hatására tette. Azt tartotta, hogy szovjeteké a jövő. Bóday leszögezte, hogy a honvédműsorok nem feleltek meg az elvárásoknak, de Kilián szakértelmében megbíztak, és az erős ellenőrzés miatt nem tehetett olyat, amit a fennálló rendszer nem engedett. A határozatban csupán vezető állásra alkalmatlannak nyilvánították, bár nyilvánvalóan együttműködött az előző rendszer propagandagépezetével, viszont kínos helyzetbe tudta hozni a bizottság elnökét.

Több mint érdekes, hogy a zsidó származású feleséggel rendelkező Sümegh esetében, aki természetesen baloldali érzelmű volt, eltekintettek a bizonyítási eljárás lefolytatásától, és vélelmezték a kényszerhelyzetét nyugatra távozása alkalmával, ellentétben a nyilas, antiszemita, németbarát hírében álló alkalmazottakkal. Könnyebben hittek állításának, mivel felesége révén érintett volt az előző rendszer által folytatott emberiségellenes üldöztetésben, míg a jobboldali hírből állók eredendően az új rendszer ellenségei voltak.

Arra, hogy hogyan változtatták meg a határozatot az *újratárgyalás* folyamán, jó példa Deseő Dezső (Debrecen, 1924, forgató, bemondó, 1943-tól rádiós) ügye. Deseőt a hivatalos bizottság áthelyezésre és mikrofontól való eltiltásra ítélte 1945. augusztus 7-én, majd 1946. március 6-án az IM 12521/1946. I.M.X. számú jogi véleménye alapján a korábbi határozatot hatályon kívül helyezték, és igazoltnak nyilvánították őt, arra hivatkozva, hogy Deseő baloldali érzelmű, politikailag megbízható, a múlt rendszer áldozata, és az igazolási eljárás célja a politikai megbízhatóság vizsgálata. A korábbi határozat is elismerte ezt, de megbocsáthatatlannak tartották, hogy mint bemondó „Kitartás, éljen Szálasi”-val köszönt be az adásokban.

Sólyom László későbbi budapesti rendőrfőkapitány, aki a háború alatt az ellenállási mozgalom tagja volt, levelet küldött Deseő apjának, amelyben utalt fia segítségére az ellenállási mozgalomban.⁸⁴ Sólyom vallomásában elmondta, hogy igazolás alá vont édesapjánál bujkált, és bár határozott utasítást nem adott Dezsőnek mivel félt a leleplezéstől, helyeselte a tevékenységét.

Deseő Dezső sportriporterként tevékenykedett, és a Rádió elfoglalásának napján, október 15-én is mérkőzést közvetített. Láta, ahogy 25 német katona érkezett a Rádióhoz és kézigránáttal robbantották be a kaput, amit 100 magyar katona⁸⁵ „védett”. Három napig nem ment be, végül apja tanácsára felvette a munkát. Némi elbizakodottságra mutat indoklása, miszerint csak azért tette, hogy megakadályozza a Rádió felrobbantását. Ezután — bár beolvasott híreket —, azokat kifejezetten rosszul olvasta, így két hét után más feladatot kapott.

Mivel Sólyom igazoló bizottságnak írott levelében közölte, hogy személyesen nem ismerte Deseőt, vezető állásra alkalmatlannak találták, továbbá állásvesztés iránt fellebbezést jelentett be dr. Simor Ágost bizottsági tag, amit viszont pár nap múlva visszavont. Sólyom ezt követő személyes vallomására visszatértek az enyhébb, áthelyezés és mikrofontól való eltiltás verzióhoz.

A háború és a politikai helyzet a Rádió alkalmazottait is megosztotta,⁸⁶ amely jobb- és baloldali klikkek kialakulásához vezetett. Különösen igaz volt ez a Rádiózenekarban. Novák László, Halászovich Rezső, Janthó, Gémesi, Páricsi a jobboldali klikk tagjai voltak. A Kis Pipa Vendéglő volt a törzshelyük, ahol Vincze Ottó is gyakran megfordult. A zenekari jobboldali klikk vezetője Páricsi Pál volt.

A baloldal is szervezkedett. Böröcz Endrét például társaságban óva intették attól, hogy az illegális mozgalomról szóló híreket megvitassa Kassakürtivel. Saly Géza és Örley István a Rádióban illegális szervezkedésben vettek részt. Előbbi, mint főmegbízott vezette a szervezkedést, utóbbi viszont az ostrom során elhalálozott. Dr. Cserés Miklós is tagja volt a csoportosulásnak, amelynek egyik célja az erősítő mentése volt a Rádió felrobbantása esetén. További tagok voltak Szilágyi Ödön, Polgár Tibor, Barsi Ödön, Bereczki Sándor, és Huzella Elek.

84 Descő Rudolf a robbantások megakadályozására törekedett, és fia a Rádióról tervrajzokat készített.

85 Egy szakasz katona és egy szakasz puskás rendőr került oda október 12-én, a katonákat 14-én elvezényelték, és helyükre 14 fős karpaszományos gazdasági tanfolyamos, kiképzetlen egység került.

86 Lásd erről Janthó, Kassakürti, Novák, Vincze Ottó jegyzőkönyveit.

Klamarik Lóránd hanglemez-forgató jegyzőkönyve adatokat szolgáltat a *Macskássy-féle rádióra* vonatkozóan. A németek által a Sándor utcában 1945 karácsonyán felállított gyenge teljesítményű propagandaadó (különböző állítások szerint 1/2 kilowatt, 40 watt, 10 watt) célja a Budapestet védő katonák buzdítása volt. Budán 1 kw-os adót szereltek fel, amely utóbbi kétszer fél órát működött.

Vezetője Macskássy mérnök, a bemondó Loyek László volt. Budára január 12-én települt át, és a német követség pincéjébe nyert elhelyezést. Budán egy hét alatt épült ki, de az első adás során fél órát követően a Vidosi-beszéd alatt egy akna elvágta a vezetékét, és megszakadt a közvetítés, majd másnap bombatalálatot kapott a követség. Az óvóhelyen maghaltak Macskássyék. Tomcsányi Béla szerint csak január első hetében kezdték meg az adást, mivel karácsony első napján az oroszok bekerítették a Szabadság-hegyi adót. Macskássy a németek felszólítására jelentkezett és ígéretet kapott, hogy családjával együtt Németországba szállítják. Macskássy cége a nyilas érában fejlődött ki. Ő lett a műszaki hivatásrend vezetője, és egész Magyarország területére rádiókoncessziót kapott.

Somogyváry Gyula jegyzőkönyvéből kiderül, hogy 1940 tavaszán felállításra került egy titkos katonai rádióadó. Ennek vezetője, bemondója Somogyvári volt, aki ekkor a VKF VI. osztályánál teljesített szolgálatot. Teleki Pál utasítására és a külügyminisztériummal való folyamatos kapcsolattartással ez a mozgó leadóállomás németellenes propagandát sugárzott. Ennek jelentőségét érezhetjük, hiszen ugyanakkor a felszínen a politikai vezetés egyre inkább szorosabbra fűzte kapcsolatait a németekkel, illetve a vezérkar és a honvéd tisztikar túlnyomó része is németpárti volt.

A *Rádió kitelepítésére*⁸⁷ a parancsot 1945. december 7-én adták ki az Országos Légvédelmi Központ Parancsnokságán. A kitelepítés Hegedeős Kálmán kormánybiztos felszólítására kezdődött. Purpriger Ernő írta alá a kitelepítési rendeletet,⁸⁸ de azt az eljárás során tagadta, hogy katonai behívással fenyegette volna a távollmaradókat. A fővárosból az első részleg vonattal, majd autóval 1944. december 9-én indult Magyaróvár mellé a rónafeői kastélyba.⁸⁹ A kitelepülés helyét dr. Koncz biz-

87 Lásd erről Purpriger, Sümegh, Szekeres, Tattay, Várhelyi, Vincze István jegyzőkönyveit.

88 A Nb. 3056/1945. számú ítéletben felmentették a kitelepítés elrendelésének vádjá alól, bár 1944. december eljéjétől, mivel Frigyesy a hadműveletek miatt balatoni birtokán rekedt, teljesen ő volt a Rádió vezetője, természetesen a kormánybiztosnak alárendelve.

89 A kitelepítési terv szerint az első vonatszerelvény (Boros szerint december 6-án) a nélkülözhető alkalmazottakat és családtagjaikat, a második a kijelölt szakembereket és önkénteseket, valamint a nyomtatvány- és lemezanyag 1/3-át, a harmadik szerelvény, amelyik már nem ment el, Budapest I. adó személyzetét és a kereskedelmi osztályt szállította volna. Budapest felsza-

tosította, aki már október 23-án megérkezett ide.⁹⁰ Sümegh december 14-én indult Magyaróvárra, és december 17-én ért oda vonattal. Szekeres Ilona december 19-én távozott a fővárosból a Büky-féle különítménnyel. Hegedeős sofőrjével, Némedi Jánossal december második felében ment Magyaróvárra. Mészáros és Vince később jöttek kocsival. A Rádió műszaki részlege Magyaróváron került elhelyezésre. A Rádió katonai parancsnoka és a kitelepítés végrehajtója Bittner János volt. A Rádió magyaróvári személyzete 160 főből állt. Magyaróváron Tattay István főhadnagy 22 fős altiszti karnak volt a parancsnoka. Laczkovics és Jenőffy is a vezetők közé tartoztak.

A Rádió teljes hanglemezanyagát és a szerszámok jó részét is ide szállították. A kormánybiztos parancsára Sümegh válogatta ki a lemezeket, amelyek egy kisebb adónak elegendőek kell legyenek, de Száder Istvánt nem érdekelték ezek a szempontok, ezért találmányra vittek el néhány polcsornyai lemezt. Magyaróváron derült ki, hogy használhatatlanok, mert idegen nyelvű anyagok voltak. A hanglemezek nagy része Pesten maradt, csak kb. 15 ezer darabot vittek el. Várhelyi szabotálta a könyvtár-kottatár becsomagolását, így az megmaradt.

Magyaróváron SS csapatok gyűrűjében dolgoztak. Állandóan ellenőrizték, igazoltatták őket a csendőrség és rendőrség alakulatai. A rónafői kastélyt megszállta az SS, illetve a Gestapo. Rinke Gestapo főhadnagy ellenőrizte a bevagonírozást. Zárt szerelvénnel hagyták el Magyarországot. A szerelvény parancsnoka Rajkay László százados volt, Jenőffy százados is parancsokat adott a szerelvényen.

1945. március 27-én délelőtt 11 óra körül három csoportban evakuálták a Rádiót Németországba Bayraut úticéllal — Bruck — Salzburg — Amberg útvonalon —, de csak Miltachig jutottak. (Az SS Déli Kerületi Parancsnokságának 200. számú parancsa, kelt 1945. március 24-én.) Az első rádiós részleg vezetését Tattay kapta, de azt végül összevonták a másodikkal. A Rónafőn lévő rádiósok 28-án indultak. Az ingóságokat 8 vasúti kocsi szállította. A Rádió költözködését annak vezetősége irányította, a tisztek csak a katonai védelmet biztosították. Tattay légiveszélyre, illetve a kocsikban utazó gyerekekre hivatkozva késleltette a haladást. Gyakran elérte, hogy mellékvágányra tolják a szerelvényt. Útközben légítámadás érte a vonatot, amelynek során többen megsebesültek. A személyzet Pokingban, Zandtban került elhelyezésre. Miltachban feltörték a vagonokat a németek, és kiszórták tartalmukat.

badulását követően Rónafőről „csak azért is Rádió Budapest” fordulattal jelentkeztek az éterben. *Boros Zsuzsa*: A Magyar Rádió a német megszállás és a nyilas uralom idején 1944. október 15. In: *Tanulmányok a Magyar Rádió történetéből*. Szerk.: Frank Tibor. Bp. 1975. 234. p.

90 A házmester vallomása szerint már szeptember 2-án elment lakásáról (Nü. 8371/1947.).

A jegyzőkönyvekben néhány meghökkentő, bizarr esetre is bukkanhatunk. Gáspár Zsigmond „roma volksbundista” (zenekari tag) esete is ilyen. Elmondása szerint nem foglalkozott politikával, véleménye sem volt a háborúról és a zsidótörvényekről. Kisfia született, és csak az ő megmentése járt a fejében. Letartóztatták, mivel egy kollégája Volksbund-tagság miatt hamisan feljelentette. Valójában csak kisegítő volt egy matinén. Nem emlékezett a többi zenekari tagra, pedig tízen voltak a Rádiótól — Hölzlt és Geck Rudolfot mégiscsak megnevezte —, mivel nem ismerte őket (pedig már 1941-től itt dolgozott!- F.CS.). Tátray Vilmos vallomása szerint hitt a német győzelemben, valamint a németországi szociális viszonyokról a hazaihoz képest elismerően nyilatkozott. Tátray is csodálkozott azon, hogy cigányként hogyan kerülhetett a Volksbundba. Nováki László tanú elmondta, hogy Gáspár a németországi zenészek helyzetét gyakran hasonlította össze a hazaiakkal, de nem tette szélsőségesen. A zenészek anyagi helyzete egyformán rossz volt. Az érintett 1937-ben járt Németországban, ahol akkor hegedűsként igen jól keresett.

Harmat Géza, akit antiszemitaként marasztaltak el, igazolást mutatott be az elnök kérésére arról, hogy a nyilasok zsidó származása miatt megverték. A társasházban viszont, ahol lakott, ezt nem tudták róla, sőt viselkedése az ellenkezőjét mutatta. Egy tanú is megerősítette azt, hogy imrédysta (vagy a ferencvárosi nyilas párt titkára) barátjával inzultáltak az őrséggel megbízott, zsidó származású lakót. Harmat barátja ugyanis a riadó lefújása előtt távozni akart az óvóhelyről, és az illető figyelmeztette ennek helytelenségére. A házmestert is felelősségre vonta, hogy lehet a riasztó szolgálatnál zsidókat foglalkoztatni, „hiszen imrédysta éra van”. A figyeléssel megbízott zsidó lakó özvegye megerősítette, hogy férjének a folyosón állva kellett hallgatnia a rádiót a szolgálat ideje alatt, mivel Harmat zsidó származása miatt nem engedte be lakásába. (A légvédelmi ügyelet ellátása során a rádióadást kellett figyelni, de a zsidóknak ekkor már be kellett szolgáltatni a készülékeiket, így csak keresztény lakásokban láthatták el az ügyeletet.) Harmat kijelentette, hogy a zsidók ellen kifogást soha nem emelt. Lakóhelyén a társasházbeli, zsidó származású Révész lányokra Harmat haragudott, mert állítólag dehonesztáló kifejezést tettek feleségére, amit az érintettek tagadtak. Szerintük Harmat nyilas volt. Skoff Elza rádióbemondó tanúvallomásában viszont védte, és baloldali érzelműnek tartotta. Elmondta, hogy a vállalatnál Bittner János verte meg Harmatot, továbbá „lezsídozta”. Neki akkor Harmat azt mondta, hogy van benne igazság. Harmat a kereskedelmi osztálynál dolgozott, később a Telefonhírmondónál. Az élelmezési támogatások osztását végezte, és az abból kimaradók gyakran ellene fordultak.

A bizottság megállapította, hogy Harmat házasságon kívül született, apja zsidó származású volt. Munkahelyén tudták róla és éreztették vele, nem is véglegesítet-

ték. A Rádióban üldözötként, lakóhelyén üldözőként mutatkozott, ugyanakkor zsidó származása nem menti magatartását. Állásától megfosztották, az igazolásfellebbezési eljárás során azonban megváltoztatták a bizottsági határozatot, és csak fedésben részesítették, arra hivatkozva, hogy magatartásával származását leplezte.

A igazoló eljárások lefolytatása elé nagy várakozással tekintettek a pártok. Céljuk a múlt rendszer politikai és társadalmi bázisát jelentő köz- és magánszféra megtisztítása, illetve a jobboldali pártok társadalmi és politikai bázisának meggyengítése volt. Az új intézmények azonban, különösen a baloldali pártok szempontjából, eleinte nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. Az igazoló bizottságokba delegált 6-8 ezer tag közel 400 ezer köz- és 100 ezer magánalkalmazott sorsáról döntött, miközben nem voltak megfelelően felkészítve a feladatra. Jobbára laikusok voltak, maguk is a háború áldozatai. A bizottságok lassan, bürokratikusán működtek, illetve a laikus elemek nagy száma miatt nem mindig jogszerűen. Gyakoriak voltak a visszaélések és az összeférhetetlenség. Az alaki szabálysértés miatti fellebbezés lehetősége meglehetősen széles körű volt, ami az elsőfokú eljárást különösen sebezhetővé tette. A meghozott határozatokat a népbíróság igazolásfellebbezési tanácsa, mintegy a rendszerbe épített biztosítékként, felülbírálhatta. Általában enyhítette, gyakran hatályon kívül helyezte a bizottsági határozatokat. A laikus bizottságok helytelen döntéseit tehát korrigálni tudta. A rádiósok példájából kivüláglik, hogy ilyenkor is sok esetben éveknek kellett eltelnie, ugyanis a népbíróság, túlterheltsége miatt a szoros határidőknek nem tudott eleget tenni. A jogi felülvizsgálatok ellenére még így is túl sok ember akadt fenn az igazolási eljárás rostáján, és részesült büntetésben.